JMG - INSTITUTIONEN FÖR JOURNALISTIK, MEDIER OCH KOMMUNIKATION

“ JAG VET INTE RIKTIGT VAD JAG SKA TRO! ”

En kvalitativ studie i ungdomars förhållningssätt till desinformation på sociala medier

Johanna Kolflaath

Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program:	Medie- och kommunikationsvetarprogrammet
Nivå:	Grundnivå
Termin/år:	Ht/2023
Handledare:	Mats Ekström
Kursansvarig:	Malin Svenningsson

Abstract

Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program:	Medie- och kommunikationsvetarprogrammet
Nivå:	Grundnivå
Termin/år:	Ht/2023
Handledare:	Mats Ekström
Kursansvarig:	Malin Svenningsson
Sidantal:	47
Antal ord:	16962
Nyckelord:	Desinformation, Ungdomar, Mediekompetens, Nyhetsnavigeing, Sociala Medier

---

Syfte:	Syftet med denna studie är att kunna ge ökad insikt i hur väl ungdomar skiljer på fakta och desinformation på sociala medier.
Teori:	Tre dimensioner av medie- och nyhetsnavigering
Metod:	Kvalitativ forskningsintervju
Material:	11 kvalitativa intervjuer, innehåll från sociala medier som bedöms gränsa till/vara desinformation.
Resultat:	Majoriteten av de ungdomar som deltagit i studien upplever generellt en svårighet i att veta vad som går att lita på och inte, bortsett från de fall där källan är välbekant och har ett rykte om sig att förhålla sig sanningsenlig. I de fall där respondenten har ett högt förtroende till sin egen mediekompetens stämde den sällan helt överens med faktisk kompetens att kunna skilja sant från falskt - eller förmågan att tydligt utpeka det som är definierande. Yngre

respondenter har dessutom svårare för begrepp som de äldre med större lätthet förstod och har svårare att sätta ord på varför något upplevs som trovärdigt eller inte. Övergripande kan sägas att med den mängd, och kanske framförallt med mängden olika kanaler och källor, av olika innehåll som respondenterna konsumerar har slutsatsen dragits att detta bidrar till en större osäkerhet kring vad som går att lita på och inte. Med det sagt så har majoriteten av respondenterna strategier eller tillvägagångssätt som gör att de ändå kan skilja desinformation från tillförlitligt innehåll - i de fall de anser att det är viktigt.

Tack till...

…min handledare, Mats Ekström, vars vägledning har varit nödvändig och ovärderlig. Du är en idéspruta!

Och ett stort tack till lärare Alexandra och alla härliga gymnasieelever som tagit sig tiden att ställa upp på intervjuer och kommit med fina reflektioner kring sin egen sociala medieanvändning!

Executive Summary

Disinformation, i.e. intentionally false content disseminated with the aim of reaching a particular group to influence their views on a topic or issue, has become increasingly common with the rise of digital media and a clear threat to democratic values, according to research. This thus raises questions about how to prevent disinformation from the impact it has on different groups and in different contexts. Much research exists on the subject in the form of studies that measure people's ability or lack of ability to identify disinformation on social media. These studies, of both qualitative and quantitative types, often set a focus on respondents' confidence in detecting disinformation. However, few studies exist on the topic of young people and disinformation. In Sweden, there is some research on this topic, but these studies often focus on the more quantitative aspects of a problem and no studies has so far highlighted how young people in Sweden relate to disinformation on social media with a starting point of finding out how they reason about false content on social media and why they think the way they do; i.e. to understand their lifeworld in relation to this. Thus, this work has come to be about investigating this with a qualitative method.

The following study has been conducted with eleven in-depth interviews with high school students from year 1 and year 3. The questions that have been asked have aimed to answer which social media platforms young people use the most and why, how they reason about disinformation circulating on these platforms and their confidence in different types of channels and content. An important aspect has been to present examples from the internet/social media that border on or by definition can be said to be disinformational content and discuss this with the students. This has been done to review in what way their confidence, or lack of such, to identify disinformation resonates with the correspondents actual ability and competence to understand what is reliable or not. Finally, a comparison has been made by analyzing if there is a difference in how older students relate to disinformation on social media compared to the younger students.

The results show that young people generally find it difficult to distinguish between what is true and what is false on social media unless the source is considered reliable (well-known newspapers were often cited as an example). Overall, it can be said that there was always some uncertainty as to whether something could be considered as truthful. When asked how

the respondents find out or determine what is true or false, the answers were somewhat scattered; gut feeling, cross-checking or prior knowledge became common answers as to how to make such an assessment. In terms of media literacy, an important distinction was discovered in that those who had high confidence in their own competence was often able to explain why and how they make judgements about the reliability of different content, but when presented with the three examples from the internet/social media containing curiously misleading information, in some cases these individuals had more difficulty in making a clearly delineated assessment. However, it must be said that in some cases this was due to a certain difficulty in understanding some of the concepts used in these contents.

In terms of the comparison made on whether there was a difference in how respondents' attitudes towards disinformation on social media depending on their age, two main distinctions were made. The first, in line with the above, was that the younger students had a greater difficulty with certain concepts, which affected either their view of a certain content or their ability to determine the truthfulness of said content. The second was that the older students found it easier to reason aloud about why they determined a piece of content to be either true or false, i.e., the older students could more easily articulate why something seemed more or less credible to them. Here, the younger ones explained this more in terms of a feeling about whether or not something seemed true, but had more difficulty in pinpointing the characteristics of that feeling.

In summary, it should be said that this study is very much an in-depth study, which means that the focus has been on the respondents' feelings, impressions and experiences. It is therefore difficult to make a major generalization of the results as the information extracted is so personal on many levels. Having said that, the study has resulted in an up-close analysis of how young people might reason and thus suggests different aspects and perspectives that can be useful for future research.

Keywords: *Disinformation, youths, media literacy, news navigation, social media*

Innehållsförteckning

1. Inledning **1**

2. Bakgrund **3**

2.1 Tidigare forskning 3

2.2 Vad är desinformation? 4

2.2.1 Desinformation och demokrati 5

2.3 Ungdomar och sociala medier 6

2.4 Ungdomar och mediekompetens 7

3. Teoretisk Utgångspunkt **10**

3.1 Selektiv kritiskhet 10

3.2 Pragmatisk tillit 11

3.3 Kompetens-förtroende 11

4. Syfte och Frågeställningar **13**

5. Metod och Material **15**

5.1 Den kvalitativa intervjun 15

5.2 Urval 16

5.2.1 Respondenter 17

5.3 Intervjuguide 17

5.4 Innehåll från sociala medier/internet 19

5.4.1 ‘’MP vill upprätta rasregister - för att motverka rasism’’ 20

5.4.2 ‘’Covidvaccinen är framtagna för att orsaka blodproppar hos människan’ 21

5.4.3 ‘’Hamas attack Israel Helicopter’’ 23

5.5 Genomförande 24

5.6 Etisk reflektion 26

5.7 Metoddiskussion 27

6. Resultat **29**

6.1 Ungdomar på sociala medier 29

6.1.1 Medveten och omedveten exponering 31

6.1.2 Nyheter - att navigera eller navigeras? 32

6.2 Ungdomar och desinformation 34

6.2.1 Hur, vad och varför sprids desinformation? 36

6.2.2 Hur upplevs desinformation? 39
6.2.3 Selektiv kritiskhet eller pragmatisk tillit? 40
6.2.4 Upplevd mediekompetens 41
6.2.5 Faktisk kompetens 42
6.3 Tillit och kompetens - vilken roll spelar åldern? 43
6.4 Sammanfattning och slutsats 44
7. Avslutande diskussion **46**
7.1 Förslag för framtida studier 47
8. Referenser **48**
9. Bilagor **52**

1. Inledning

Desinformation som fenomen har kommit att bli ett allt mer omdebatterat ämne som, inte sällan, pekas ut som ett ökande samhällsproblem av olika institutioner. Allt från forskare till politiker till journalister trycker på vikten av att korrekt information sprids och når allmänheten i en tid där möjligheterna att sprida och bli nådd av nyheter och innehåll av olika slag är oändliga, tack vare internets uppkomst och konstanta utveckling. Denna mängd innebär också givetvis en svårighet i att upptäcka vart, i vilka forum och på vilka medier, desinformation finns och hur den sprids. I ett nästa led blir alltså frågan om dess påverkan på demokrati och välfärd viktig.

Europeiska Kommissionen (2022) skriver att desinformation kan ha en varierad effekt på demokratin i form av att den polariserar offentliga debatter och hotar medborgarnas hälsa och säkerhet på olika vis. I Sverige har det exempelvis blivit allt mer aktuellt att tala om desinformation kopplat till säkerhetsfrågan. Regeringen och Försvarsdepartementet (2023) gick nyligen ut med ett pressmeddelande där de betonade att hotbilden mot Sverige är förhöjd och att detta till största del beror på desinformationskampanjer som sprids utomlands och är kopplade till senaste tidens händelser i landet. I just detta meddelande understryks det handla om de koranbränningar som utförts i Sverige där ryktesspridning utomlands, framförallt i muslimska länder, pekat på att det är svenska regeringen som skulle ligga bakom skändningen. Tidigare har regeringen tillsammans med Socialstyrelsen (2022) också gått ut med information om den vilseledande kampanj på sociala medier som påstår att svenska myndigheter kidnappar muslimska barn. Båda dessa desinformationskampanjer innebär att bilden av Sverige, både nationellt och utomlands, förändras - ofta med medel och information som är missvisande och därmed hotar den svenska säkerheten och i sin tur säkrandet av en trygg demokrati. Det går alltså att förstå att sociala medier har en stor påverkan på de mediebilder som målas upp av nationer såväl som organisationer och att det finns en stor problematik i detta när innehållet som sprids inte är sant eller tillförlitligt.

Vad gäller synen på sociala medier och opinionsbildning har denna kommit att bli något ambivalent. Uppfattningen inom politiken har gått från att sociala medier har setts på som plattformar som ska engagera den breda massan, alltså något positivt ur ett demokratiskt perspektiv, till att ha blivit ett slags verktyg som politiker och nationer emellan missbrukar

för att avsiktligt vilseleda allmänheten eller publiken som innehållet når genom att exempelvis desinformera. På det stora hela finns en generell rädsla för sociala mediers påverkan på opinionsbildning när desinformation tas för sanning, kanske framförallt inom politiken (Manor, 2019:136-139). Opinionsbildarens roll blir i detta avseende desto mer viktig att undersöka. I en tid där sociala medier (de största som beräknas vara Instagram, Facebook, Snapchat, TikTok) har blivit lika vanliga plattformar för den svenska befolkningen att hålla till på som det är att läsa dagstidningar (Nordicom, 2022), så blir det allt viktigare att undersöka hur användare och publik på dessa plattformar förhåller sig till den information och det innehåll som cirkulerar där. Opinionsbildaren, vare sig denne är en som söker eller delar innehåll på sociala medier - eller både och, blir en slags aktör i det demokratiska samtalet eftersom denne både kan diskreditera eller förstärka desinformationseffekter i de forum de befinner sig, fysiskt såväl som virtuellt (Dubois et al., 2020).

Sociala medier har öppnat upp för en ny form av deltagande för medborgaren, och samtalen som förs på dessa plattformar kan vara svåra att upptäcka och följa i sin helhet. Desinformation, som ovan nämnt, blir ett slags hot mot den demokratiska välfärden och kan som konstaterat vara svår att stoppa. Ökat deltagande, som tidigare har setts på som något som kommer främja både politiken och journalistiken, har kommit att bli en komplicerad och omdebatterad fråga i och med de effekter som skönjas (Quandt, 2018). Från flera håll trycker man på vikten av att informera och utbilda allmänheten i att kunna förhålla sig till innehåll på sociala medier på ett kritiskt sätt, alltså att kunna avfärda desinformation som just opålitligt, och olika förslag på hur detta ska eller kan gå till har arbetats fram av sakkunniga som har undersökt ämnet. Men hur är det egentligen med källkritiken rent praktiskt? Idag har vi en hel generation av unga människor som vuxit upp på och med sociala medier. För denna generation kan man tänka sig att vissa aspekter är mer eller mindre självklara på frågan om att hålla sig kritisk till innehåll som cirkulerar på sociala medier. Precis detta ämnar jag undersöka i denna uppsats, alltså, hur förhåller sig ungdomar till innehåll på sociala medier och vad litar de på eller inte i de forum de håller till?

2. Bakgrund

Detta avsnitt lägger sin tyngdpunkt på att utreda begreppet desinformation samt redovisa vad tidigare forskning säger om dess effekt på demokratin. Vidare presenteras resultat från Statens Medieråds enkätundersökning från 2021 på ämnet barn/unga och sociala medier. Här är det alltså de resultat som är relevanta för denna studies syfte, dels med tanke på åldrarna som undersöks vilka överensstämmer med min studies ålderskategorier och dels med tanke på de teman som denna uppsats fokuserar på, som diskuteras. I liknande anda kommer sedan stycket om ungdomar och mediekompetens. Här läggs fokus på vad vi vet om ungdomars förmåga att navigera i medielandskapet, förstå dess funktioner samt inlärningen av dessa och vad som blir avgörande vad gäller källkritiskhet och tillit. Jag gör inget anspråk på att ge en fullständig genomgång av dessa två expansiva ämnesområden, utan ämnar snarare använda några av dessa studier som grund i att kunna förstå den studie som knyter an till unga och desinformation som genomförts för denna uppsats. Inledningsvis görs en genomgång på vad tidigare forskning har bidragit med inom ämnet unga, sociala medier och desinformation där en redogörelse också kommer inkluderas på vad just denna uppsats ämnar bidra med.

2.1 Tidigare forskning

Litteratursökningen för denna uppsats har fokuserat på studier som rör ämnena ungdomar, nyhetsnavigering/mediekompetens, sociala medier och desinformation. Detta har resulterat i att bakgrunden för detta kapitel uppdelats i de nedanstående tre huvudsakliga teman som ligger till vetenskaplig grund för studien. Tidigare studier kan efter efterforskning konstateras i de flesta fall omfatta undersökningar som har hanterat temat unga på sociala medier och psykisk ohälsa eller mobbning på nätet. I de fall studien rör ungdomar och källkritik eller mediekompetens så avgränsas givetvis dessa ofta till en utvald grupp ungdomar innanför exempelvis en viss region, med en viss bakgrund eller kulturell tillhörighet. Eller också så fokuserar studien på en särskild händelse, desinformation under Covid19-pandemin eller studier som gjorts i samband med politiska val är några av många exempel på sådana skeenden. Dessa studier bidrar visserligen med värdefull information kring hur ungdomar förhåller sig mer eller mindre källkritiska under vissa förutsättningar, men säger inte så mycket om det mer allmänna förhållningssättet.

Ett exempel på en nyligen genomförd studie som med hjälp av 12 fokusgrupper i tonårsåldern ämnade reda ut hur ungdomar förhöll sig till falska nyheter på internet gjordes i Spanien i år och resultatet visade intressant nog på att ungdomarna både hade ett högt självförtroende vad gäller att identifiera desinformativt innehåll och samtidigt var ganska skickliga i detta. De ansåg sig också ha en bättre bedömningsförmåga än äldre, samt kopplade sannolikheten för vart falska nyheter som mest cirkulerar till specifika plattformar, i detta fall WhatsApp och Facebook (Zozaya-Durazo et al. 2023). Studien som genomförts för denna uppsats antas eventuellt komma fram till ett liknande resultat och detta kommer att jämföras i studiens resultatdel. Ovan studie fokuserade, precis som denna uppsats kommer att göra, på tonåringar och hur deras tankar gick kring desinformation och hur det upptäcks, istället för det vanligare som är att undersöka ‘’unga vuxna’’, ofta på olika universitet och ofta med mer kvantitativa och mindre djupgående metoder. Ett annat exempel på en högst aktuell studie (för denna uppsats, det vill säga) lyfts i delen nedan om ungdomar och mediekompetens, den undersöker på det stora hela ungas faktiska förmåga att skilja sant från falskt och detta ställs mot vad de tror om sin egen kapacitet (Guath & Nygren, 2019). Något studien, trots flera påfallande resultat, inte förklarar är *varför.* Och här skulle jag vilja påstå att det finns utrymme att ta reda på mer. Inte många studier som berör temat desinformation och unga fokuserar på att samtala med respondenten för att få en djupare förståelse för hur just denne resonerar kring sin egen sociala medieanvändning - vilket kan vara en bra ände att börja i om vi vill förstå, och inte anta, varför till exempel lågpresterande ungdomar resonerar annorlunda än högpresterande (som också var något nyss nämnda studie kom fram till). Vad denna uppsats alltså ämnar bidra med är en insikt i hur unga i gymnasieålder resonerar kring sin egen sociala medie-användning samt deras upplevelse av desinformation och hur de bedömer detta och, kanske ännu viktigare, varför. Studier av kvalitativ karaktär och med yngre respondenter kan därmed sägas vara en bristvara, också i Sverige, och i det hittar denna uppsats sin uppgift att fylla kunskapsluckan med mer empiri.

2.2 Vad är desinformation?

Desinformation som fenomen är inte nytt, men har innan digitala mediers tid kanske snarare gått under namnet propaganda. Idag är det ett allt mer omdebatterat begrepp i och med lättheten att sprida inkorrekt information snabbt och till stora massor såväl som svårigheten att upptäcka vart och hur det sprids. Desinformation som vetenskapligt begrepp kan lätt blandas ihop med liknande begrepp som malinformation; alltså att någon medvetet sprider

privat innehåll om någon eller något för att orsaka en exempelvis motståndare skada. Eller misinformation; falskt innehåll som sprids i första hand till följd av okunskap eller i en slags övertygelse om att informationen skulle vara sann (Pherson et al. 2020). Det som är utmärkande för desinformation är diskursen som finns runt begreppet i samband med demokrati och politik. Desinformation, till skillnad från liknande begrepp, kännetecknas av att det är en medveten handling från avsändaren där målet är att skada eller hota en motståndare eller annan part med avsiktligt felaktigt innehåll och fokuserar ofta på sociala mediers roll i detta (Tenove, 2020). Som politiskt vapen är det alltså vanligt att diskutera begreppet utifrån det vetenskapliga perspektivet där fokus ligger på att studera hur det påverkar demokratiska värderingar. På tal om misinformation blir det dessutom viktigt att förstå att desinformation lägger fokus på avsändaren och dennes intentioner, medan en användare kan exempelvis sprida innehåll i tron om att den är sann - begreppen är på så vis nära besläktade, men olika skiljer sig åt beroende på kontext och intention.

2.2.1 Desinformation och demokrati

Ytterligare en viktig aspekt när man talar om desinformation är den om deliberativ demokrati och hur fenomenet påverkar detta, med andra ord den demokratiska legitimiteten. Det deliberativa demokratiska ramverket lägger sitt fokus på att föreslå lösningar på hur det demokratiska samtalet kan förbättras och föras genom deltagarkultur. Lösningar som ofta innebär en bredare och ‘’bättre’’ inkludering i hur det demokratiska samtalet förs (Setälä, 2009). Denna demokratiska legitimitet kan man se hotas av desinformation på olika plan. För det första behöver det finnas en förståelse för att falskt innehåll som sprids och i sin tur skapar falska övertygelser inte är ett ansvar som enbart ligger på en ensam aktör, utan får utrymme i och med ett samspel flera aktörer emellan (journalister, användare på sociala medier, auktoriteter av olika slag etc.). Ett problem som kunnat urskiljas är vad som kallas för *epistemisk cynism*, vilket innebär att desinformation i sin tur kan leda till att sanna källor undermineras och kunskapskrav ställs inte på medborgaren att skilja sant från falskt. Ett andra problem som utpekats är vad som kallas för *tekno-affektiv polarisering*, vilket innebär att sociala medier används genom att sprida manipulerat eller falskt innehåll i syfte att försvaga etiska funktioner på samhällsnivå, ofta sker detta genom att peka ut länder eller samhällsgrupper genom till exempel desinformationskampanjer. Ytterligare ett problem uppstår när aktörer som inte har belägg för sina uttalanden eller påståenden deltar i

demokratiska diskurser, vilket leder till en ökad misstro gentemot användare på sociala medier (McKay & Tenove, 2021).

Publikens roll blir alltså allt viktigare i och med en ny form för deltagande och går att förstå genom så kallade interpersonella relationer, där användare nu har möjlighet att förkasta eller också förstärka vad som är en nyhet och vad som ska få uppmärksamhet genom att exempelvis länka nyhetsartiklar, kommentera, dela vidare etc. Vad som alltså faller under radarn för sensationellt eller angeläget, eller tvärtom vad som förkastas, beror i många fall på publikens aktivitet och det är inte längre bara upp till auktoriteter eller medieinstitutioner att bestämma vad som ska sättas på agendan (Ekström & Westlund, 2019). Det går alltså att konstatera att i en tid där användandet av och deltagandet på sociala medier är utbrett så blir frågan om demokratisk delaktighet, och desinformations påverkan på denna, viktig att undersöka. Visserligen har lösningar föreslagits. Bland annat har man studerat mer självklara eller genomförbara lösningar i form av restriktioner eller regelverk för sociala medieplattformar (Tan, 2020) till mer innovativa lösningar som fokuserar på de möjligheter ny teknik erbjuder vad gäller att avslöja desinformation i ett tidigt skede. Ett exempel på en sådan lösning är vad som kallas ‘’hotmodellering’’, som handlar om en slags aktiedatabas av missvisande eller falskt innehåll som per automatik ska kunna detektera exempelvis desinformation genom jämförelser med befintligt material (Shu et al., 2020). Men som ovan nämnt så är publikens roll intressant att fortsätta undersöka. Det är trots allt de som besitter den största makten, framförallt i demokratier med yttrandefrihet där censur inte är inrättad, på vad som får spridning och uppmärksamhet eller inte.

2.3 Ungdomar och sociala medier

Tidigare forskning påvisar att i princip alla unga har tillgång till enheter som kopplar upp dem till appar/internet/sociala medier, såväl som att en stor majoritet använder sociala medier dagligen. Statens medieråd (2021) uppger i en enkätundersökning, med 1620 respondenter i åldrarna 12-18, att samtliga ungdomar och barn som var med i undersökningen hade tillgång till en smartphone, dator eller surfplatta i hemmet (99-100 procent). I samma undersökning framgår det att en stor andel av barn/unga i ålder 13-16, samt 17-18, använder sociala medier på mobilen dagligen. I gruppen pojkar 13-16 hade 77 procent svarat ja på frågan, och i samma grupp hade 92 procent av flickorna svarat ja. I åldersgruppen 17-18 var det dagliga användandet högre, där 84 procent av pojkarna respektive 94 procent av flickorna hade svarat

ja. På frågan om barnen/ungdomarna i undersökningen tog del av nyheter svarade 32 procent av 17-18-åringarna att det hände dagligen, medan 34 procent svarade någon gång i veckan. På samma fråga svarade 18 procent av unga i åldrarna 13-16 att de tog del av nyheter dagligen och 35 procent svarade någon gång i veckan. Viktigt att påpeka är att studien genomfördes under coronapandemin och la ett stort fokus på frågor som rörde detta vad gäller nyheter och medias trovärdighet (där till exempel flera litade på SVT och Tv4, mer än till exempel Aftonbladet eller Expressen). Å andra sidan har två stora krig brutit ut sen dess (Rysslands invasion i Ukraina år 2021 som då fick och fortsätter få stort fokus i media och kriget mellan Israel och Palestina, vilket har fått mycket uppmärksamhet i år, 2023), och det är rimligt att anta att siffrorna skulle kunna påvisa ett liknande resultat ett par år senare.

Om studiens generaliseringsanspråk ska också sägas att den är relativt breddad vad gäller inkludering av respondenter och urval, det blir därför möjligt att utgå från att resultaten går att applicera på den större populationen (Ekström & Johansson, 2019:16). En ganska jämn fördelning av exempelvis föräldrars inkomst, uppdelat i låg-, medel- och höginkomsttagare, samt föräldrars och barnets födelseland (där svenska föräldrar och barn födda i Sverige rimligtvis låg i majoritet) har redogjorts för och visar på att resultatet kan antas stämma för fler barn och unga än de som undersökningen innefattar.

Sammanfattningsvis kan undersökningens resultat sägas vara relevant för denna studie på så vis att den påvisar att en större majoritet befinner sig på sociala medieplattformar varje dag och ungefär lika många tar del av nyheter någon gång på en skala från ‘’inte så ofta’’ till ‘’dagligen’’, ytterst få har angivit att de aldrig tar del av nyheter. Dessa faktum bidrar alltså med en förståelse för den utsträckning ungdomar överlag befinner sig och är aktiva på sociala medier och i vilken utsträckning angelägenhetsgraden är för unga att ta del av nyheter och delvis vilka kanaler som uppfattas som pålitliga. Detta kommer således i ett senare skede att återkopplas till för att se om sambandet resonerar med resultaten i denna väldigt mycket mindre, men närgående studien.

2.4 Ungdomar och mediekompetens

Tidigt har man kunnat konstatera att det i demokratiska nationer har legat en slags tyngdpunkt på medborgerlig medie- och nyhetskompetens vilket har lett till strategier som implementerats på olika vis i barn och ungas utbildning. Alltså går det att se att det

aktualiserats att lära unga hur man förhåller sig källkritisk och att detta är något som värderats. Tidigare studier har dock ofta fokuserat på mediekompetens på ett brett plan, senare undersökningar visar att lite forskning finns på hur det faktiskt går till i teorin och hur, i ett medielandskap med konstant och snabb utveckling, unga navigerar i just nyhetsvärlden. En aspekt som ofta också glöms bort är ungas medieanvändning som vardaglig aktivitet och att detta också har en effekt på deras mediekompetens, kanske mer än det som lärs ut i skolan. Något man här har kunnat konstatera är att ungas nyhetsnavigering behöver ses på som en slags lokaliserad eller situationell kunskap. Den är inte fixerad och ter sig inte på samma sätt över plattformar. Vidare kan konstateras att behandlingssättet kring nyheter är dels personligt och dels socialt konstruerat, där olika privata såväl som sociala behov ska uppfyllas (Swart, 2023).

I en kvantitativ studie om svenska ungdomars lätthet/svårighet att avgöra digitala nyheters trovärdighet från 2019 där 483 elever i tonårsålder deltog visade resultatet bland annat på att 68 procent ansågs sin faktagranskningsförmåga vara bra eller väldigt bra. 79 procent ansåg sin navigeringsförmåga i nyhetsvärlden vara bra eller väldigt bra. Intressant nog kunde dock den större majoriteten inte skilja faktiska nyheter från annonser samt urskilja balanserat innehåll från partiskt innehåll. En viktig slutsats, som kanske säger något om just denna generation som vuxit upp med sociala medier, tv-spel och digitala medier och enheter var att de flesta kunde urskilja bilder eller innehåll som på något vis var manipulerat eller mixtrat med. Ett samband kunde också urskiljas bland hög- respektive lågpresterande elever vad gäller kompetens i att faktagranska och jämföra källor, där högpresterande elever hade en större skicklighet jämfört med lågpresterande elever som inte värderade detta som lika viktigt vilket indikerade att dessa elever också hade en slags övertro på sin egen förmåga att urskilja sant från falskt vilket tydde på en viss ignorans och resulterade ofta i konfirmeringsbias. Ytterligare en intressant aspekt var att ungefär hälften av eleverna bedömde en text från högerpopulistiska tidningen Fria Tider som mer eller lika trovärdig som en text från Sveriges Radio, i detta fall definierades inte avsändaren, utan eleverna skulle enbart göra en bedömning utifrån texten. Det framgick alltså att för många elever var det svårt att urskilja rasism i en partisk text och pekar på att med ‘’rätt’’ språkbruk och beroende på textens formatering, så kan det bli svårt att förstå varför något inte skulle vara trovärdigt, då som i opartiskt (Guath & Nygren, 2019).

Sammantaget kan sägas att vad gäller ungdomars nyhetsnavigering behöver detta förstås på ett personligt plan, då ungdomar ständigt rör sig i sociala forum och har olika preferenser och sociala medie-beteenden, men vad gäller deras mediekompetens behöver denna kanske förstås främst utifrån deras inlärning. Det finns en ökad oro vad gäller politisk polarisering och det alltmer vanliga fenomenet som innebär att medborgaren, oavsett ålder, hamnar i så kallade filterbubblor eller ekokammare där desinformation ofta florerar (Mckay & Tenove, 2021). Samtidigt ser man att denna polarisering är ett resultat av ett minskat förtroende för institutioner och vad ny teknik har bidragit med i form av lättheten att manipulera innehåll och sprida desinformation som verkar trovärdig (Freelon & Wells, 2020). Att lägga ansvaret på medborgaren att utbilda sig själv blir därmed en svår uppgift, frågan som bör ställas är kanske snarare hur man i ung ålder utbildar unga till att förhålla sig kritiska och ger dem verktyg att kunna navigera på ‘’rätt sätt’’ i nyhetsvärlden, digitaliseringen av media må vara i ständig rörelse men kanske kan en grundläggande förståelse för sådana förändringar åtminstone bromsa desinformationseffekten.

3. Teoretisk utgångspunkt

För denna studie har det varit viktigt att hitta en teoretisk utgångspunkt som kan belysa på vilket sätt ungdomar kan tänkas förhålla sig till desinformation på sociala medier samt vilken mediekompetens de besitter. Här har det blivit angeläget att hitta en teori som eventuellt kan hjälpa mig att förstå och förklara de resultat som studien mynnar ut i, men som också med dessa resultat kan utmana eller bidra till teorin på något vis.

''Personliga epistemologier av hur media fungerar'' - så lyder det koncept som Schwarzenegger (2020) lyfter i sitt arbete på hur personer förhåller sig till media. Epistemologi, alltså kunskapslära, går innanför detta koncept att förstå som det som influerar personers fallenhet att navigera i medie- och nyhetsvärlden. Med andra ord kan vi förstå att uppfattning och förhållningssätt sig till media beror på vilken typ av media-erfarenhet en person har, vilken förkunskap inom olika områden (till exempel teknisk förståelse eller förståelse för hur nyhetsvärlden fungerar) någon besitter och den personliga föreställningen om världen utanför sig själv. Dessa är faktorer som är avgörande i hur någon tolkar och upplever innehåll. Schwarzenegger har utifrån denna beskrivning arbetat fram tre olika dimensioner av hur människor navigerar i sin mediерepertoar. Dessa tre kategorier av personlig epistemologi kommer att användas i studien i syfte att definiera vilket förhållningssätt respondenterna har till sin egen förmåga att urskilja sant från falskt, samt vad som är utmärkande för deras sätt att navigera inom medielandskapet. Här kan alltså en, flera eller ingen dimension stämma in på respondenten. Målet är inte att placera in varje respondent i en av de tre kategorierna, utan föreslår snarare möjliga förhållningssätt som kan stämma in på studieobjekten.

3.1 Selektiv kritiskhet

Respondenter som faller under kategorin selektiv kritiskhet utmärker sig genom att på många vis ha ett lågt förtroende för nyare former av teknologi och ett sänkt förtroende för medieinstitutioner i dess nya form. Den allmänna debatten om ''fake news'' eller desinformation resonerar inte väl med personer innanför denna dimension, snarare ses detta som ett begrepp som ofta används av politiker och mediepersoner som ett sätt att misskreditera motståndare. Den kritiska biten handlar snarare om en allmän kritik till nyhets- och medievärldens utveckling och en slags nostalgisk känsla kring traditionell journalistik.

Detta gör att respondenten som hamnar innanför denna kategori ofta vänder sig till media som de själva anser vara trovärdiga och inte ‘’mainstream’’, vare sig detta är alternativ nyhetsmedia eller tidningar med en mer specifik inriktning. Viktigt att påpeka är att det inte nödvändigtvis behöver handla om att en person i huvudsak vänder sig till alternativ media, det kan mycket väl vara så att personen i fråga har public service eller stora dagstidningar som primär källa för informationshämtning - men ofta då av specifika skäl. Personen i fråga kan också läsa till exempel skvallertidningar eller tabloid, eller som i denna studies fall befinna sig på forum som till exempel Instagram eller Tiktok. Men den som bedöms som selektivt kritisk i sin informationshantering är förmodligen mer sållande med vad de läser/tittar på och har tydligare preferenser kring vad som faller under radarn för trovärdigt eller inte (Schwarzenegger, 2020).

3.2 Pragmatisk tillit

Pragmatisk tillit kan förstås innanför räckvidden av naiv till informerad. Det innebär att personer som befinner sig innanför denna dimension har en tendens att antingen luta åt ett mer informerat håll, där det finns en förståelse för hur nyhetsmedia fungerar på så vis att det är tillverkat av människor och det finns därför anledning att hålla sig till viss del kritisk till det man kommer i kontakt med. Till ett mer naivt håll där, på tal om mediekompetens, det finns en bristfällig förståelse kring modern teknik och nya villkor för nyhetsmedia, mer passerar därför som sant i och med ett förtroende för exempelvis journalistik som en professionaliserad institution och en slags sentimentalitet i att medier som sprider (ofta) sensationella nyheter ska gå att lita på. Det personer innanför denna dimension har gemensamt är en slags tanke i att det inte är rimligt att ifrågasätta för mycket av de i sin nyhetsrepertoar - allt går inte att ifrågasätta, i slutändan måste man lita på att de källor man vänder sig till någonstans ändå förhåller sig sanningsenligt (Schwarzenegger, 2020). Ytterligare en faktor att ta i beaktning är att personer innanför denna dimensionen också ofta har en bredare nyhets/mediерepertoar i avsikt att kunna styrka en källa med en annan, andra källor fungerar alltså här som ett slags filter-verktyg som antingen bekräftar eller dementerar en viss nyhet (Fletcher & Park, 2017).

3.3 Kompetens-förtroende

Kompetens-förtroende handlar inte så mycket om mediekompetens eller förmågan att navigera i nyhetsvärlden, så mycket som det handlar om en självupplevd skicklighet att

kunna urskilja sant innehåll från falskt. Upplevelsen av kompetens-förtroende är alltså inte en fråga om faktisk kompetens, utan mer en övertygelse om att man förstår hur man behöver navigera (eller lågt kompetens-förtroende där personen inte tycker sig veta hur man gör) för att urskilja de ‘’rätta’’ och sanningsenliga nyheterna. Dessa visar sig ofta genom specifika strategier. Interna strategier pekar på en persons egna övertygelser och en slags magkänsla där man litar på att den kommer berätta för en vad som stämmer eller inte. Externa strategier handlar om hur man faktakollar eller vänder sig till vissa källor, i detta fall kan detta vara allt från att vända sig till specifika plattformar som andra tidningar, youtube, kommentarsfält med mera. Spektrat är brett men lyfter hur man genom autentisering faktakollar att ett påstående eller en händelse faktiskt är grundad i något. Verifiering tar det hela steget längre och handlar om hur man jämför en källa med andra för att bedöma någots pålitlighet (Schwarzenegger, 2020). Viktigt att nämna är att personer befinner sig alltid på något vis innanför dimensionen för kompetens-förtroende, vare sig man har ett högt eller lågt sådant. Men ett särskilt fokus kommer att läggas på de som upplever sig ha en god förmåga att detektera falskt innehåll och vad som är avgörande. I linje med Martinéz-Costa et al.’s (2022) studie (där samtliga respondenter med olika kön, ålder och bakgrund tyckte sig ha förmågan att upptäcka desinformation) som lyfter en slags tendens av ‘’mig kan man inte lura’’-förtroende, kommer denna studie alltså också undersöka hur förtroendet ser ut när det kommer till att bedöma och urskilja falska nyheter/händelser och vad som är avgörande för detta självförtroende eller brist på självförtroende.

4. Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att ta reda på vilka kanaler och vilken typ av innehåll på sociala medier ungdomar i gymnasieålder bedömer som pålitliga, deras förmåga att kunna upptäcka och avfärda falskt eller manipulerat innehåll som desinformation samt på vilket sätt och om ungdomar befinner sig innanför de dimensioner av personlig epistemologi som Schwarzenegger belyser (2020).

Följande frågeställningar har formulerats för att kunna besvara studiens syfte:

> **Frågeställning 1:** Vilka kanaler och aktörer på sociala medier vänder sig ungdomar till och bedömer som pålitliga i sin informationsinhämtning vad berör nyheter/händelser i världen/samhället?
>
> **Frågeställning 2:** I vilken utsträckning förmår ungdomar särskilja på fakta och desinformation och vad är det som definierar eller är utmärkande för denna differentiering?

Frågeställning 1 och 2 fungerar i denna studie, och kom även att göra det i intervjuernas genomförande, som huvudteman. Frågeställning 1 avser ta reda på vilka forum, plattformar och kanaler unga befinner sig på och bedömer som pålitliga eller inte. Den knyter an och fungerar som en slags bakgrund för frågeställning 2 som går in på frågor som rör tillit, självförtroende och förtroende för olika medier och kanaler.

> **Frågeställning 3:** Finns det någon skillnad på hur ungdomar bearbetar innehåll från sociala medier, framförallt desinformativt innehåll, beroende på ålder?

Frågeställning 3 syftar till att se om det finns ett samband mellan vad frågeställning 1 och 2 undersöker och respondentens ålder. Alltså, om elever som går sitt första år på gymnasiet förhåller sig annorlunda till sociala medier och desinformation än elever som går sitt sista år. Denna jämförelse och fråga undersöks just för att se om det är något som händer med den egna reflektionen under utbildningens gång och de två åren som går däremellan, alltså om det

finns ett samband, eller också om frågan om desinformation behöver förstås ur en mer personlig synvinkel.

5. Metod och material

5.1 Val av metod - den kvalitativa intervjun

Det var ett givet val att använda en kvalitativ metod med tanke på vad denna uppsats undersöker, en kvantitativ metod hade varit svårare då syftet inte är att förstå hur ofta eller hur mycket något förekommer, utan på vilket sätt (Ekström & Johansson, 2019:172). Om en kvantitativ metod ändå skulle användas övervägdes dock under en period innan genomförandet. Huvudsakligen har det varit två tillvägagångssätt som har reflekteras kring. Ett alternativ hade varit att genomföra enkätundersökningar, fördelen med denna metod är mängden data som går att samla in på kort tid samt lättheten både för mig och respondenterna att ställa och svara på frågor utan någon utan intervjuareffekter. Intervjuareffekter innebär, precis som det låter, de effekter som kan uppstå i ett personligt (på något plan) möte och samtal med respondenten (Esaiasson et al. 2017:243-244).

Ännu en fördel med enkätundersökningar hade varit, förutom ovan nämnda aspekter, att jag som intervjuare inte kan påverka respondenten på samma sätt som i en intervju, där allt från tonfall till följdfrågor kan påverka svaret hos den som får frågan. I en enkätundersökning minskar alltså pressen hos respondenten att uppleva sig behöva ge ‘’rätt’’ svar eller känna sig ställd mot väggen och svaren hade på sätt och vis kunnat ses på som mer tillförlitliga vad gäller att undersöka hur någonting faktiskt är utan att intervjuaren påverkar svaret (Esaiasson et al. 2017:243). Med det sagt så fyller intervjun funktioner som är ovärderliga jämfört med de flesta andra metoder. Möjligheten att kunna ställa följdfrågor, att kunna läsa av inte bara ord men också tonfall, tveksamheter, kroppsspråk med mera som bidrar till en multimodal förståelse (Ekström & Johansson, 2019:118) gör att informationen som går att hämta blir mer personlig och ingående än skulle respondenten välja mellan svarsalternativ. Efter att ha noga övervägt fördelar och nackdelar mynnade detta slutligen i att studiens syfte och frågeställningar bäst besvaras med intervjuer. Denna studie intresserar sig inte i första hand av att förstå *vad* eller på *vilket sätt* något ser ut, utan *hur* och *varför* något ser ut på det sättet det gör. Därav metodvalet.

> *Det kvalitativa.* Den kvalitativa forskningsintervjun söker kvalitativ kunskap uttryckt på normal prosa; den syftar inte till kvantifiering. Den har som mål att erhålla nyanserade beskrivningar av olika kvalitativa aspekter av intervjupersonens livsvärld; den arbetar med

> ord, inte med siffror. Den kvalitativa intervjuns precision i beskrivningen och stringens i tolkningen av meningen motsvarar exakthet i de kvantitativa måtten.
> (Brinkmann & Kvale, 2014:47).

Precis som citatet ovan så väl och kortfattat sammanfattar det så fokuserar den kvalitativa forskningsintervjun på att nyansera och fördjupa sig i en fråga. Det är respondentens upplevelser och erfarenheter man vill kunna förstå och sätta ord på. Precis detta ämnar studien i denna uppsats att komma åt, hur något upplevs och erfars och vad respondenterna tror det beror på - valet av forskningsintervjun som metod blir således självklart.

5.2 Urval

Ekström och Johansson (2019:112-114) beskriver urvalsprocessen för en studie som strategisk. Det innebär att urvalet inte är slumpmässigt, som för en kvantitativ studie. Snarare finns det en tydlig tanke med varför vissa personer inkluderats i en kvalitativ studie. Principerna för urvalet av respondenterna för just denna studie bestämdes utifrån två huvudsakliga kriterier; den första var att respondenten gick på gymnasiet i antingen årskurs 1 eller 3, den andra var att det skulle vara en någorlunda jämn fördelning mellan kön. Det första var viktigt för studiens tredje frågeställning om det märks någon skillnad på respondenter som går sitt första eller sitt sista år på gymnasiet, den andra var viktig helt enkelt för att få lite variation på personer och erfarenheter. I övrigt har inga särskilda urvalsenheter varit definierade i förberedelserna för att uppfylla studiens syfte.

På sätt och vis går det att se valet av respondenter som ett typurval (Ekström & Johansson, 2019:113). Gymnasiet, på vilken eleverna går, ligger centralt i Göteborg och har en någorlunda homogen elevkår där de flesta som ställde upp i intervjuerna på förhand visste att jag skulle ställa frågor om sociala medier, varpå de som faktiskt använde sociala medier i någorlunda hög utsträckning var de som var intresserade att delta i studien. Detta var något som ansågs som fördelaktigt i planeringen. Något som övervägdes under en längre tid var huruvida intervjuerna skulle genomföras på två olika skolor, och i sådana fall hur ‘’olika’’ dessa skulle vara, det vill säga på vilket sätt. Något syfte med detta var svårt att konkretisera, då det inte är detta studien nödvändigtvis är ute efter att undersöka och valet att intervjua de elva eleverna från en och samma skola kändes som det mest rimliga vad gäller att hålla urvalet i linje med dels genomförbarhet och dels studiens syfte.

5.2.1 Respondenter

För studien har elva elever från en gymnasieskola i centrala Göteborg, majoriteten från det samhällsvetenskapliga programmet, tackat ja till att ställa upp på intervjuer. Samtliga namn har bytts ut och årskurs anges bredvid varje namn. Samtliga elever har också gett sitt godkännande till att informationen de genom intervjuerna bidragit med får användas i denna uppsats.

Eleverna är följande:

1. Elsa åk 3
2. Sofia åk 3
3. Thea åk 3
4. Klara åk 3
5. Markus åk 3
6. Simon åk 1
7. Li åk 1
8. Tobias åk 1
9. Diana åk 1
10. Ludvig åk 1
11. Walter åk 1

5.3 Intervjuguide

Den kvalitativa forskningsintervjun erbjuder flera möjligheter, bland annat den till sonderande frågor (Ekström & Johansson, 2019:110), vilka innebär improviserade (ofta) följdfrågor som syftar till att få den intervjuade att berätta vidare och mer detaljerat. Andra strategier som kanske fokuserar mer på kontraster eller ifrågasättande finns givetvis också att tillgå och hade varit intressanta att utforska, men med tanke på respondenternas unga ålder och att målet var att få dem att tänka efter och berätta mer så har inga sådana strategier eller frågor utformats. Frågorna som har ställts har varit få och breda och målet har varit att intervjuerna ska, för båda parter, kännas som ett samtal där fokus ligger på att den intervjuade får tid att tänka till och förklara hur och varför de tänker som de gör eller inte vet varför de kan svara på en viss fråga, följdfrågorna som ställs har alltså fått improviseras beroende på typen av samtal och hur respondenten svarar.

Ännu en fördel med det personliga mötet är att jag som intervjuare har haft möjlighet att sätta stämningen. I detta sammanhang har det varit oerhört viktigt för mig som ställer frågor som

kan upplevas självklara, men som jag önskat få mer begrundade svar på, att skapa en icke-dömande atmosfär då jag på inget vis vill utmana de som intervjuats till att känna sig osäkra till den grad att de inte vill säga någonting alls eller tvekar på om något skulle vara ‘’fel’’ sak att säga. Tvärtom har fokus legat på att hålla en lätt och nyfiken ton. Brinkmann och Kvale (2014:208-209) skriver om den hantverksskicklige intervjuaren att denne är strukturerad, vänlig, kunnig, tydlig, känslig, öppen, styrande, kritisk, minnesgod och tolkande. Om än ganska omfattande kriterier så har det funnits en eftersträvan att hela tiden hålla dessa i minnet under intervjuernas gång för att resultaten ska hamna så nära sanningen som möjligt. Målet har med det sagt varit att försöka få respondenterna att känna det som att de genuint hjälper mig att förstå något som är svårt för mig att uppfatta utan deras reflektioner - att deras tankar och upplevelser är värdefulla för min studie och att de inte känner sig dömda oavsett svar.

Den halvstrukturerade livsvärldsintervjun syftar till att förstå respondentens livsvärld med målet att förstå fenomenet eller frågan som undersöks. Detta innebär att teman och frågor förbereds, men beroende på svar kan dessa också komma att frångås eller omformuleras under intervjuens gång (Brinkmann & Kvale, 2014:165-166). Det är mer eller mindre utifrån den tanken som intervjuschemat (se bilaga 1) har förberetts innan genomförandet, men också hur jag har förberett mig själv, alltså, den inställning jag fokuserat på att ha när jag funderat över hur jag vill att intervjuerna ska gå till. Ytterligare en viktig detalj har varit att föra anteckningar under och efter intervjuerna, när tvekar respondenten? Hur är kroppsspråket? Vad känner sig respondenten säker eller osäker på? Detta för att inkludera mer i studien än bara det som sägs med ord för att få en uppfattning om hur något kan verka upplevas. Detta kom att bli särskilt viktigt, visade det sig, i intervjuerna med de yngre eleverna som var mer fåordiga än de äldre.

I huvudsak har schemat haft 3 teman som motsvarar frågeställningarna. De första 2 teman har haft huvudfrågor á 6-8 stycken per tema, där det första vill ha reda på den allmänna sociala medieanvändningen hos respondenten och hur deras nyhetskonsumtion ser ut och det andra temat vill ha reda på vad respondenten kan eller tycker sig kunna/inte kunna om desinformation, kort sagt. Det tredje temat består av 3 textinnehåll från internet/sociala medier som gränsar vid eller utifrån tidigare definition skulle kunna klassas som desinformation. Här har respondenten själv först fått läsa/titta på innehållet och sedan har vi tillsammans diskuterat innehållet. Denna del har varit essentiell på många vis i och med att

det har gått att jämföra om den självupplevda kompetensen i att kunna identifiera desinformation har stämt överens med faktisk kompetens. Lika viktigt har det varit för mig som intervjuare att här på inget vis lägga ord i mun på respondenten, därför har väldigt korta och enkla frågor ställts om innehållet och tystnad har utnyttjats för att låta respondenten själv komma fram till det hen vill berätta, i just detta segment har det varit extra viktigt då innehållen är yttrande-kraftiga och tid och tystnad har bedömts vara viktigt för att inte forcera fram något visst typ av svar (Brinkmann & Kvale, 2014:177).

5.4 Innehåll från sociala medier/internet

I detta avsnitt presenteras en genomgång av de tre textinnehåll som, som ovan nämnts, inkluderats i det tredje temat där eleven fått reflektera över innehållets trovärdighet. Några viktiga aspekter fanns med i bedömningen av vilka innehåll som skulle plockas med i studien. Dels var det viktigt att innehållet kom från olika plattformar, gärna en nättidning och gärna en plattform som är populär bland unga. Ännu viktigare har det varit att innehållet på något vis gränsar till eller går att definieras som desinformation. För att upprepa denna definition så är alltså desinformation kort sagt falsk information i form av nyheter, rykten av olika slag eller innehåll på sociala medier som medvetet sprids i syfte att påverka den allmänna opinionen eller förvrida/dölja sanningen om något (Merriam-Webster, 2023). Innanför detta spektrat har det alltså varit önskvärt att hitta innehåll på, med det sagt har det inte funnit några kriterier på att texterna ska vara otvivelaktigt desinformativa.

Ett visst fokus har också lagts på avsändaren. Det har inte varit ett mål att hitta innehåll från kända tidningar eller nyhetskanaler så som Aftonbladet eller SVT, inte heller offentliga personer som respondenterna troligtvis kan komma att känna igen på sociala medieplattformar. Detta har varit viktigt för att undvika bias, alltså, att försöka åstadkomma en så objektiv upplevelse hos respondenten som möjligt (Brinkmann & Kvale, 2014:292) genom att använda källor som förhoppningsvis inte skapar starka reaktioner hos intervjupersonen, genom en slags förutbestämd uppfattning om ett medium eller person, har varit av stor vikt för att få resultat som påvisar deras faktiska mediekompetens och sätt att navigera i nyhetsvärlden. Omfattande eftersökningar resulterade i följande tre textinnehåll som passade in med kriterierna.

5.4.1 ‘’MP vill upprätta rasregister - för att motverka rasism’’

Det första textinnehållet som diskuteras med respondenterna är en artikel från tidningen Nyheter Idag, grundad av Jakob Bergman och Chang Frick, som beskriver sidan som en oberoende nyhetssajt i tabloidform och inriktar sig på nyheter som rör vid ämnena politik, skvaller, utrikeshändelser och sociala medier. Ingen av grundarna uppges i dagsläget vara medlemmar i något politiskt parti men uppger sig tidigare ha varit engagerade i partierna, Moderata Ungdomsförbundet, Piratpartiet, Sverigedemokraterna och Republikanska föreningen, däremot uppger sig inte tidningen själv ha någon särskild politisk inriktning (Nyheter Idag, 2023). En nyhet, skriven av Frick, har rubriksättningen som lyder ‘’Miljöpartiet vill upprätta rasregister - för att motverka rasism’’. Skribenten hänvisar till en artikel skriven av Jacob Zetterman för tidningen Dagen (2023) som har slogan ‘’En tidning på kristen grund’’ - alltså en tidning med en mer specifik inriktning och nyhetsrapportering. Rubriksättningen i denna artikel lyder å andra sidan ‘’MP vill samla in data om religiös tillhörighet för att motverka rasism’’.

Bildkälla: Nyheter Idag, 2023

Vad som här ligger i fokus är alltså rubriksättningen och rekontextualiseringen (Ekström & Johansson, 2019:196) av denna, alltså att texten på sätt och vis säger samma sak men har omformulerats, sannolikt för att väcka andra känslor hos läsaren. Ordet ‘’rasregister’’ är ett exempel på ett sådant ord som kan väcka starka känslor i och med den för många känslomässigt laddade kopplingen till ordet ‘’ras’’. Extra intressant blir detta då Miljöpartiet yrkade i en motion från 1996/97 (Riksdagen, 1996) att ordet ‘’ras’’ skulle tas bort från all lagstiftning i och med dess, enligt partiet, koppling till rasism och menar att begreppsanvändningen är förkastlig. Med detta sagt, så skulle detta förmodligen inte hamna under definitionen för desinformation. Men rubriksättningen kan påstås vara uppseendeväckande och rekontextualiseringen av innehållet ‘’samla in data om religiös tillhörighet’’ till ‘’rasregister’’ gör att den gränsar vid att sprida felaktig information som inte helt håller sig till sanningen och har därför valts ut som det första innehållet, tillsammans med ingressen, som respondenten i första hand fått läsa och fundera över.

5.4.2 ’’Covidvaccinen är framtagna för att orsaka blodproppar hos människan’’

Det andra textinnehållet som respondenterna i studien har fått ta del av är ett inlägg på X (före detta Twitter) som har delats av ett kontot Wide Awake Media (2023). Kontot har, när denna uppsats skrivs, 296 tusen följare och vem som ligger bakom går inte att återfinna. Innehåll som delas och läggs upp av användaren är ofta nyhetsinslag eller utlåtanden som kritiserar så kallad ‘’big pharma’’, klimatkrisens upphov och internationella affärer.

Ett inlägg som publicerades av användaren själv är det som visas i bilden ovan. Innehållet består dels av en text och dels av ett videoklipp där före detta vice president för det multinationella läkemedelsföretaget Pfizer, Michael Yeadon, uttalar sig kritiskt om sin tidigare arbetsplats och övriga läkemedelsföretag som producerade de vaccin som distribuerades internationellt under pandemin. Han påstår, som det inledande citatet lyder, att dessa vaccin medvetet har framtagits innehållande flertalet gifter. Vidare säger han (vilket han utvecklar i intervjun med ‘’Ask Dr. Drew’’ som har fästs med inlägget) att vaccinen kommer leda till blodproppar och att immunförsvaret kommer att attackera sig själv.

Michael Yeadon har från flera håll kritiserats i olika medier för att sprida ‘’fake news’’ och har på många vis framstått som en kontroversiell person under (och efter pandemin) i och

med sin titel som farmakolog och tidigare yrkesroll hos Pfizer. Det har dock varit viktigt att inte nämna något om detta för respondenten när intervjun genomfördes för att undvika att skapa förutfattade meningar hos den svarande, fokus har legat på just detta inlägg och hur tankarna går kring det och inte så mycket på annat som spridits runt omkring varken personen eller kritik som riktats från andra håll mot dessa läkemedelsföretagen under corona-pandemin.

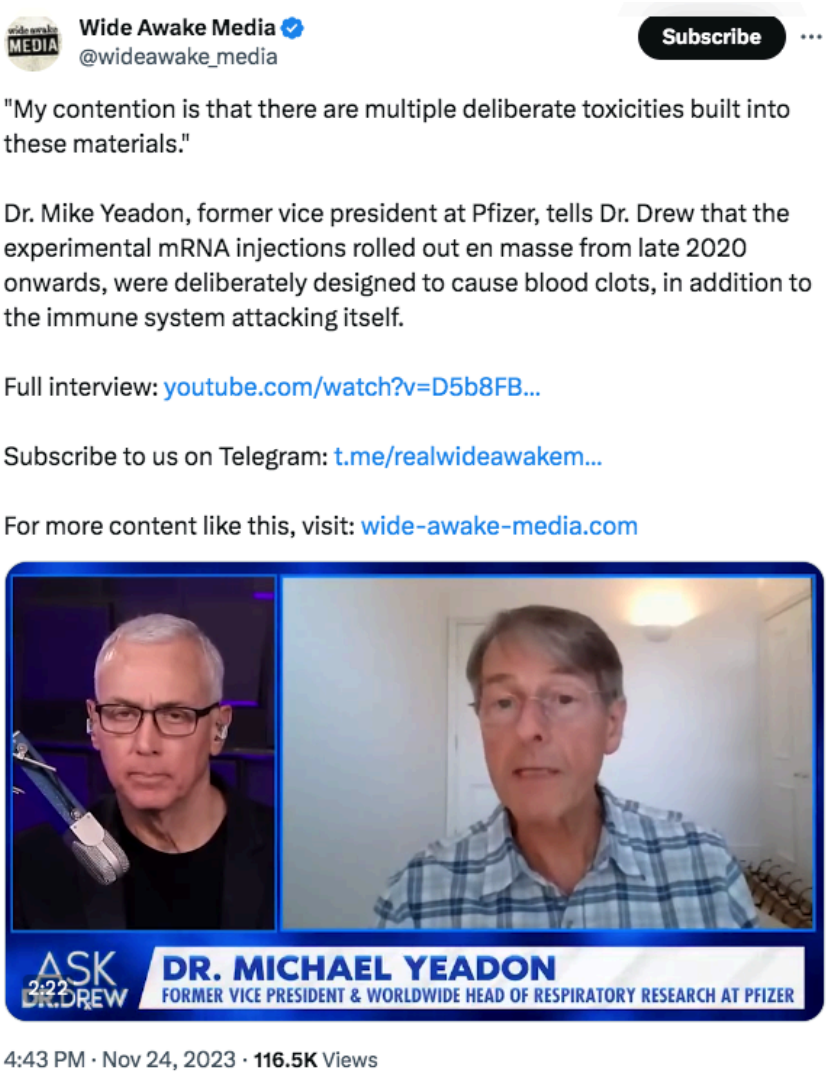

Bildkälla: X (Twitter), 2023

Något vetenskapligt stöd grundad i forskning som styrker Yeadons, och i sin tur inläggets, påståenden om att covid-vaccinen skulle ha biverkningar i den omfattning han beskriver det (och då som en global katastrof) går inte att hitta någonstans och liknande påståenden har tillbakavisats av bland annat Läkemedelsverket (2021) och Folkhälsomyndigheten (2023). Med andra ord går det, enligt ovan definition av hur desinformation ska förstås, se att detta är

ett tydligt exempel på desinformativt innehåll. Inlägget har respondenten själv fått ta del av och diskussioner har förts kring vad som känns mer eller mindre trovärdigt med detta.

5.4.3 ''Hamas Attack Israel Helicopter''

Det sista textinnehållet som visades respondenten är ett inlägg från den sociala medieplattformen Tiktok - ett socialt forum som är uteslutande baserat på att användaren tittar eller lägger upp korta videos. I januari i år uppgavs närmare 3.4 miljoner svenska Tiktok-konton registrerade på plattformen (Statista, 2023) och appen har snabbt blivit populär främst bland barn och unga. Således tycktes det vara ett rimligt medium att inkludera i studien och i samtalet med respondenterna.

Innehållet som tillslut valdes efter en hel del surfande på plattformen landade i ett klipp som till synes verkar vara en helikopter som skjuts ner av en militär. Klippet har fått spridning genom att flera olika användare har delat det och i många av dessa klipp påstår användaren (eller den som delat vidare klippet) att det är en Israelisk helikopter som skjuts ner av Hamas, den Palestinska fundamentaliska rörelsen som klassificerats som en terrororganisation av bland annat Europadomstolen (Independent, 2017).

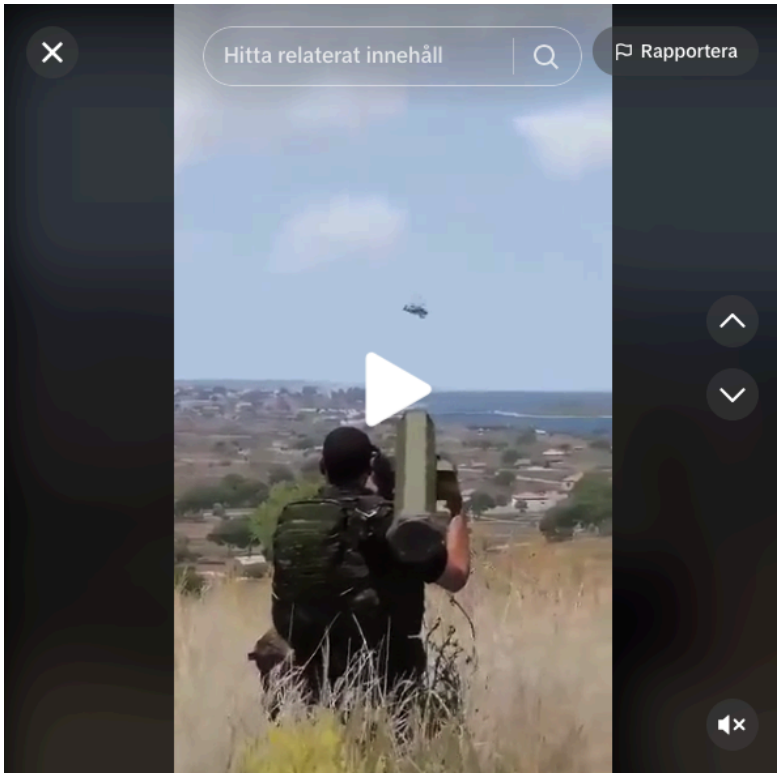

Bildkälla: TikTok, 2023

Visserligen var valet något kontroversiellt med tanke på den mängd nyheter som, åtminstone under intervjuperioderna, skrevs och delades om Israel-Palestina-konflikten och skulle kunna leda till en viss bias hos respondenten. Samtidigt var det som fångade mitt intresse för just detta klipp, som fått tusentals delningar och som uppgivits spridas vara ‘’falskt’’ (Sardarizadeh, 2023), att det visat sig vara från ett Tv-spel - Arma 3. Det blev alltså särskilt intressant inte bara att undersöka huruvida respondenten trodde att påståendet om att Hamas skjuter ner en Israelisk helikopter skulle vara sann, utan också om respondenten kunde se att det inte ens var ett klipp taget från verkligheten. Andra aspekter som i tillägg diskuterades var också sådana som rör kommentarsfält, vem användaren är (privat, offentlig person, nyhetskanal etc.) och Tiktok som plattform i sig och hur detta påverkar förtroende hos respondenten och tillförlitlighet till källan.

Slutligen har egna reflektioner förts kring huruvida detta är ett inlägg som ska definieras som desinformation eller misinformation och det har inte varit helt lätt att avgöra, då avsändarens förkunskap och intentioner när denne är en privatperson, och då klippet i allmänhet många gånger har delats genom andra konton, är svåra att bedöma. Detta var också något som diskuterades med respondenten efterhand, där respondenten fick komma med egna reflektioner kring intentioner och avsikt. Ingen större vikt har däremot lagts vid att placera klippet under varken den ena eller andra kategorin, utan håller tillgodo med att vara ett innehåll som har spridits utifrån felaktiga premisser.

5.5 Genomförande

Själva genomförandet av intervjuerna gjordes med hjälp från en lärare på gymnasieskolan som hade kontakt med flera av eleverna i årskurs 1 och 3. Efter att ha presenterat för henne vad min studie handlar om och vilken tidsåtgång som kommer gå åt för varje intervju sattes tider för intervjuer med de elva eleverna som var intresserade av att delta. För att studien skulle kunna uppnå bästa möjliga resultat var det viktigt att kunna få tillgång till ett slutet rum så att möjligheten fanns för båda parter att finnas på plats fysiskt och kunna pratas vid ostört (Esaiasson et al. 2017:277). Intervjuerna genomfördes i två omgångar med en veckas mellanrum, där 6 elever intervjuades under en eftermiddag i tur och ordning och en vecka senare intervjuades resterande 5 elever.

Inför varje ny intervju inledde jag med att presentera mig själv och vad jag studerar samt informerade kortfattat hur intervjun skulle gå till. Vidare frågade jag eleven lite själv om namn, årskurs och vad hen går för program med mera för att skapa en inledande dialog. Slutligen frågade jag eleven om det var okej att jag spelade in intervjun för att sedan kunna transkribera den och samtliga elever gav sitt godkännande för detta. Som nämnt i ovan intervjuguide så var det viktigt att skapa en trygg och icke-dömande atmosfär genom att hålla en lättsam ton och ställa frågor med en nyfiken ton där målet var att på inget sätt låta dömande eller perplex. Ytterligare några saker hölls i åtanke under genomförandet av intervjuerna. För det första, med rätt så många intervjuer på rad (vilket tyvärr inte gick att lösa på annat sätt), så var jag medveten om att det fanns en risk att jag själv som intervjuare mot slutet skulle kunna komma att bli något slentrian. Det var därför viktigt för mig att ta hänsyn till den kumulativa förståelsen (Ekström & Larsson, 2019:119). Det vill säga att hela tiden hålla det levande för mig själv att alla intervjuer kommer se ut på olika vis och erbjuder ny kunskap, målet blev därför att undvika rutinmässiga följdfrågor och istället intressera mig för den personen som satt framför mig under intervjun och anpassa följdfrågorna på nytt efter varje person. Naturligtvis kom vissa följdfrågor att repeteras, men många följdfrågor skilde sig också helt åt beroende på respondentens svar och bidrog därmed med varierad kunskap. Lite i kontrast till detta, så var det viktigt att komma ihåg varför jag var där. Så det andra som var viktigt att hålla i minnet var, hur spännande ett fritt samtal än må vara, att jag faktiskt både behövde och ville ha svar på frågorna som jag hade förberett för att kunna besvara studiens syfte. Hos vissa respondenter fanns en tendens att ibland sväva ifrån ämnet lite och in på till exempel ämnen som rörde politik eller helt andra aspekter av sociala medier som egentligen inte hade något med min studie att göra. I dessa fall lät jag de prata på ett litet tag och försökte ställa frågor som ledde dem tillbaka till ämnet som vi var där för att diskutera, vilket för det mesta var en välfungerande strategi. I intervjuns sista skede, där eleven fick titta på tre olika innehåll från internet/sociala medier, blev det viktigt att på förhand förklara för eleven att det inte finns några fel eller rätt svar utan att jag i första hand var intresserad av att helt enkelt höra resonemang om hur eller varför personen tänker/inte tänker att något är trovärdigt eller inte.

Avslutningsvis tackade jag respondenterna för intervjun och frågade om det var något de undrade som jag kunde svara på eller om de hade något att tillägga. Samtliga intervjuer transkriberades sedan (bilaga 2, separat) och har bidragit till studiens resultatdel i nästa kapitel.

5.6 Etisk reflektion

Vad gäller kvalitativa intervjustudier, där människor inte presenteras som exempelvis siffror utan det är deras tankar och ord som värderas, blir frågan om etik särskilt viktig. Specifikt fanns det ett par saker som bedömdes som extra centrala aspekter att ha i åtanke; först och främst respondenternas unga ålder som togs i beaktning under förberedelser och genomförande av studien, men också vad syftet med studien och intervjuerna är. Brinkmann och Kvale (2014:105) skriver bland annat att vetenskapliga undersökningar ämnar på ett eller annat vis bidra med goda effekter på forskningen. Tidigare forskning har gett belägg för att desinformation påverkar demokratiska värderingar negativt. De så kallade goda effekter som denna studie vill bidra med är en ökad förståelse för ett fenomen för att, i bästa och i det mest ambitiösa fall, kunna bidra med kunskap som kan ge ökad insikt i hur denna effekt på demokrati eventuellt kan bromsas. Därmed blev det angeläget att komma ihåg i förberedelserna av intervjuschemat att målet med intervjuerna inte är att på något vis peka ut vad som skulle kunna ses på som ‘’fel’’ hos respondenten, utan snarare förstå hur något ter sig, utan förutfattade meningar. Det vore orimligt att anta att en person, oavsett hur objektiv denne försöker vara, inte har sina egna tankar om hur något och varför något förefaller sig på ett visst sätt, men detta får inte lysa igenom i frågorna som ställs, som alltså hade som mål att ha en öppen och transparent position.

Ännu en fråga som Brinkmann och Kvale (2014:109) i samband med etiska reflektioner lyfter är den om intervjupersonernas identitet av konfidentiella skäl ska skyddas och varför/varför inte det kan vara rimligt. Innan intervjuerna spelades in och efter att jag fått respondentens godkännande informerade jag varje person om att deras namn skulle bytas ut, intressant nog svarade i princip varenda en att det inte behövdes och att jag kunde få använda deras namn i studien. Namnen byttes ändå ut av två skäl; det första handlade om respondenternas ålder. Även fast det kan verka osannolikt att dessa intervjuer på något vis skulle drabba respondenterna i framtiden, så var det ändå en och annan som var med i något politiskt parti eller hade starka åsikter av olika slag på de teman som diskuterades. Det tedde sig därför naturligt att ta det säkra före det osäkra och anonymisera dem. Det andra skälet handlar kort sagt om att det inte fanns något syfte med att skriva ut namnen eller någon annan personlig information som respondenterna uppgav. Det fyller ingen funktion för studiens syfte och det fördes därför inga vidare reflektioner kring detta.

En sista reflektion gjordes kring textinnehåll 3, alltså det som visar en militär som skjuter ner en helikopter från tv-spelet Arma 3, och huruvida användaren som lagt upp klippet skulle döljas. De två första innehållen delas av (och inkluderar) så pass offentliga personer att bedömningen landade i att, både i denna uppsats och under intervjuerna, inte göra några justeringar i hur mycket som skulle synas (namn, bild, källa etc.). Användarens namn som delade klippet i det tredje innehållet har dock tagits bort helt och hållet, i och med att det är en privatperson, i studien för att skydda dennes identitet. Istället berättade jag för respondenten att det är en privat användare på plattformen Tiktok som har delat klippet så att de hade det i åtanke när de tittade och funderade över det de blev visade.

5.7 Metoddiskussion

Valet att använda den halvstrukturerade livsvärldsintervjun som metod upplevdes innan, under och efter genomförandet som rätt variant för att uppnå syftet med studien. Ett problem som däremot stöttes på under genomförandet var den om preliminära analyser (Ekström & Johansson, 2019:122). Detta innebär alltså att en analys efter första intervjun görs för att utvärdera vad som kan behöva justeras eller definieras tydligare till nästa intervju. I och med att intervjuerna genomfördes på löpande band i två olika omgångar blev detta inte riktigt möjligt. Detta var lite beklagligt då det visade sig rätt snabbt i de första intervjuerna som gjordes att textinnehåll 2, alltså det som handlade om att covid-vaccinen skulle vara skadliga, var svårt för eleverna att relatera till. Särskilt för dem som gick i årskurs 1 som var 13-14 år gamla när vaccinet kom till Sverige. Dessa elever mindes inte så mycket om diskursen som gick under perioden som den kanske var som mest aktuell i media, ett annat alternativ hade alltså efter en första intervju kunnat vara värt att överväga. Med det sagt, så innebar detta på inget vis att eleverna inte hade reflektioner kring innehållet och egna tankar kring dess trovärdighet som kom att bli värdefulla, men man kan givetvis fundera över hur ett mer relaterbart innehåll som går under kategorin för desinformation hade påverkat resultatet.

Som tidigare nämnt hade fler respondenter blivit möjliga, och fler svar hade kunnat utvinnas, med exempelvis enkätundersökningar eller gruppintervjuer. En fråga som ofta lyfts när man talar om intervjustudier är om resultaten går att generalisera, i och med det så ofta få antalet människor som undersöks. Alltså, hur kan vi säga något om den större populationen med ett underlag baserat på så få människor? På detta svarar Brinkmann och Kvale (2014:310) kort och gott ‘’Varför ska man generalisera?’’. Följaktligen kan vi förstå att all forskning

bevisligen inte behöver handla om att resultaten *måste* säga något om flera fall utanför det enskilda fallet. Det kvalitativ forskning dock gör är att den föreslår, med mer ingående och djupdykande metoder, och erbjuder generell kunskap om hur något *kan* se ut, vilket historiskt sett har varit en välfungerande metod i fråga om att forma användbara teorier om varför samhället ser ut som det gör (Ekström & Johansson, 2019:48). Syftet med denna studie är inte att förklara ett fenomen genom att med kvantitativa medel visa på varför något ser ut som det gör, utan att bygga på befintlig vetenskap med ny information och bidra med kunskap som kan hjälpa oss att förstå hur något skulle kunna förklaras med hjälp av mer detaljerade reflektioner som vi annars inte kommer åt. Således resulterade detta i valet av metod och de elva intervjuer som ämnar återspegla en inre livsvärld och kan ge oss en djupare förståelse kring hur unga idag förhåller sig till sociala medier och den desinformation som florerar där. Dessa resultat kommer i nästa kapitel presenteras och diskuteras.

6. Resultat

I detta kapitel presenteras och analyseras studiens resultat av de elva intervjuerna som genomfördes på gymnasiet i Göteborg hösten 2023. Resultaten är uppdelade i tre kategorier som ligger i linje med studiens frågeställningar. Inledningsvis presenteras hur respondenterna beskriver sin egen sociala medieanvändning och nyhetskonsumtion. Nästa stycke fördjupar denna relation till sociala medier och nyheter, men benar i huvudsak ut hur det ser ut med deras tillit till innehåll på sociala medier, samt hur deras självupplevda mediekompetens, eller också brist på denna, ter sig och hur väl detta stämmer överens med faktisk kompetens. Den sista frågeställningen besvaras sedan genom reflektioner som förs kring hur och om ålder verkar te sig som en bidragande faktor efter att ha analyserat och lagt fram resultaten för de första frågeställningarna. Avslutningsvis följer en sammanfattning och slutsats av resultatet i sin helhet.

6.1 Ungdomar på sociala medier

Respondenterna som deltog i denna studie var alla antingen 16 eller 18 år gamla, eller skulle precis fylla, motsvarande gick de alltså i antingen årskurs 1 eller 3 på gymnasiet. Vad gäller deras sociala medieanvändning stämmer detta väl överens med de resultat som Statens Medieråd presenterade år 2021, som tidigare redogjorts för i denna uppsats, vad gäller i vilken utsträckning sociala medier används. Majoriteten av respondenterna använde sociala medier på daglig basis, några timmar varje dag (2-3 timmar var det vanligaste svaret) och samtliga hade en eller flera av apparna Instagram, Tiktok, Snapchat, eller Facebook, där Instagram och Snapchat var de klart mest populära apparna. Samtliga elever hade ett konto och beskrev sig mer eller mindre vara online dagligen på en eller båda dessa appar. Nio av elva respondenter hade ett konto Tiktok. På frågan om vilken funktion Tiktok hade så var det vanligaste svaret att det används antingen för att ha koll på vad ens vänner eller influencers som personen följde la upp, eller/och som ett slags slentriant tittande lite per automatik vid tillfällen när respondenten kände sig uttråkad eller sökte ett slags tidsfördriv.

> Ah men då blir det ju att istället för att göra något viktigt, så satt man en halvtimme och bara scrollade, istället för att faktiskt snacka med kompisarna och så börjar man bara… asså det blir inarbetat och det är så man inte tänker på vad man kollar på och man blir typ galen, så jag kände att nä jag kan inte fortsätta kolla på det här.. - *Markus, Åk 3*

Två av respondenterna hade alltså medvetet raderat appen då de tyckte att den tog upp för mycket onödig tid och majoriteten av de resterande som hade appen beskrev det som att de var inne på daglig basis, men väldigt få la själv upp innehåll på Tiktok. Någorlunda likt var det med Instagram och Snapchat. Instagram beskrevs som den app där de flesta ibland kunde lägga upp en så kallad story eller ett inlägg, i privata avseenden för vänner och familj. Av de som inte bara hade appen eller ett konto på Snapchat utan också var aktiva, användes den i princip enbart för att ha kontakt med vänner eller familj och stories som läggs ut här är ofta privata för en utvald skara som har tillgång, genom att användaren lägger till eller väljer bort personer i nätverket, till det innehåll som användaren postar. En eller två hade konton på sociala medier så som Twitter eller Discord, och några stycken uppgav Youtube som ett socialt medium som används lika frekvent som till exempel Instagram, oftast då i något slags utbildningssyfte där respondenten förklarade det som ett socialt medium som var en bra källa till att lära sig mer om specifika teman som denne intresserade sig utav eller också följde personer som la upp videos om sin vardag, alltså vloggar. Alla respondenter hade ett Facebook-konto, men det uppgavs nästan uteslutande (med två undantag, vilka diskuteras senare) handla om att kunna få tillgång till Messenger, alltså chatt-appen, eller eventuellt att den intervjuade var med i någon grupp där det ibland kunde läggas upp viktig information. Exempel på sådana grupper var lokala grupper som la upp information om området personen bor i eller köp- och säljgrupper.

Samtliga respondenter interagerar alltså på något vis med olika typer av sociala medier av olika skäl som kan delas upp i tre kategorier; I syfte att hålla kontakt med vänner/familj och hålla sig uppdaterad, samt uppdatera själv, kring vad de gör. I underhållningssyfte, då handlar detta ofta om att tittapå/läsa om influencers/skvaller/kändisar, kolla på underhållande videos (ett exempel som gavs av flera var ‘’trend-videos’’ på Tiktok) eller personliga intressen (allt från träning till bakning gavs som förslag) där respondenten hade ett särskilt intresse och aktivt sökte upp innehåll som resonerade med det. Slutligen kunde ett utbildningssyfte också skönjas, där flera respondenter aktivt sökte upp till exempel videos, nyheter eller innehåll i syfte att lära sig mer om allt från politik och ekonomi till tv/dataspel och mode. Riktlinjen för vad som skiljde underhållning från utbildning här blev intentionen, alltså om intentionen hos respondenten var att titta/läsa något visst för underhållning eller avslappning, eller om det handlade om en nyfikenhet eller ett intresse för något som personen ville förstå sig bättre på.

6.1.1 Medveten och omedveten exponering

En fråga som kom upp i samtalen med flera av respondenterna, som inte egentligen var inplanerad i förarbetet, var den om frivillig eller ofrivillig exponering. Alltså hur mycket av det innehåll på sociala medier som respondenten tar del av som är, på något vis, självvalt genom aktivt uppsökande eller följande av specifika konton och hur mycket som personen får ta del av som inte är självvalt. Snapchat var här det sociala mediet som stack ut på så vis att ingen, förutom en, användare använde snapchat till någonting annat än att ha kontakt med de som fanns i det personliga nätverket där. Några kunde som sagt lägga upp någon film eller bild på sin story, men nästintill inga tog del av innehåll från sådant de själv inte följde.

> Jag kollar mest på min ‘’for you’’-page som jag har och det är väl lite allt möjligt, det kommer upp lite sketcher [...] typ lite humor, lite träning, lite kändisar och skvaller kan komma upp och så kommer det upp ibland folk som kanske gör… eller vill väcka uppmärksamhet om sånt som händer i världen ibland också. - *Klara, Åk 3*

Flera av respondenterna uppgav att de, på framförallt på Tiktok och Instagram, får upp innehåll från konton som de faktiskt inte själv valt att följa, däremot verkade detta inte vara ett störningsmoment utan något som sågs på som en naturlig, och kanske mer positiv än negativ, del av att vara på sociala medier. Några respondenter pekade på att algoritmer finns till för att sammanställa något slags mix av innehåll på sådant som användaren kan tänkas vilja titta på, till exempel genom den ‘’for you’’-sidan på Tiktok som beskrivs i ovan citat, som alltså finns som alternativ för användaren där Tiktok samlar klipp som denne kan tänkas vilja titta på. Detta verkade för majoriteten, där frågan kom på tal, inte vara ett störningsmoment. Huruvida detta går att se på som ett fall av filterbubbla, vilket har konstaterats problematiskt ur ett demokratiskt perspektiv (McKay & Tenove, 2021), är inte helt lätt att säga. Per definition innebär filterbubblor att internetanvändaren isoleras från innehåll som går emot en övertygelse eller åsikt (Nationalencyklopedin, 2023) och ett solklart samband går här inte att återfinna. Snarare skulle man kunna argumentera för att det handlar om en effekt av att användaren om något går miste om visst typ av innehåll genom anpassade algoritmer, men detta verkar utifrån respondenternas utsago vara något som konstant uppdateras och ändras från dag till dag beroende på vad de har tittat på - den ena typen av innehåll kan snabbt ändras till något helt annat beroende på vad de klickat in sig på.

Problemet, om ett sådant ska utpekas, verkar alltså inte vara att användaren hamnar i en filterbubbla, snarare tvärtom, att innehållet är oändligt och ändras så snabbt att det kan bli svårt att ta till sig av allt innehåll som denne exponeras för, detta gäller alltså främst för plattformarna Tiktok och Instagram. För kategorin underhållning verkar ingen av respondenterna ha utvecklat någon medveten strategi, annat var det på frågan om innehåll som tas del utav i utbildningssyfte och leder oss alltså in på temat om nyheter på sociala medier.

6.1.2 Nyheter - att navigera eller navigeras?

Olika förhållningssätt gick att urskilja vad gäller tankar och resonemang kring nyheter på sociala medier hos respondenterna och dessa var tämligen spridda. En första fråga, och förmodligen den lättaste, som ställdes var huruvida respondenten tog del av nyheter (på sociala medier men även genom radio, fysisk/digital tidning eller tv). Samtliga elva respondenter svarade ja på frågan. Samtliga svarade också att de får upp en del nyheter från antingen Aftonbladet, SVT, Expressen, TV4, Dagens Nyheter och Göteborgsposten, där Aftonbladet var den vanligaste källan. Däremot var det bara runt hälften som faktiskt aktivt följde en nyhetskanal på Instagram, Tiktok eller Facebook, men alla påpekade att de titt som tätt fick upp nyheter från olika tidningar eller nyhetskanaler som de brukade läsa. Hur aktiva eleverna var i sitt uppsökande av nyheter varierade från mycket aktiv till aktivt undvikande.

> Men det är väl… man hör ju saker om det ändå så jag behöver inte läsa om det. För det kommer alltid massa sånt när det ju händer hela tiden och så är det det enda som pratas om i skolan och jag känner att jag orkar inte kolla upp det själv om jag kommer bli hjärntvättad av det sen. [...] jag tycker det är irriterande att vissa saker är överallt, alltså det är inte varierat. Om det är något som händer så är det bara det man hör om i flera veckor och då tycker jag det är irriterande - *Li, Åk 1*

Några respondenter beskrev det som att de scrollade förbi eller undvek att klicka på nyhetslänkar när dessa innehöll sådant som de trodde antingen skulle bli ‘’tjatigt’’ eller sådant de inte intresserade sig för. En annan respondent tyckte, likt Li, att nyhetsrapporteringen ofta är alldeles för enformig och rapporterar om samma nyheter, och har därför i sin nyhetsrepertoar inkluderat källor som The Times och den lokala tidningen för platsen hon bor på för att få tillgång till sådant som stora dags- och kvällstidningar inte skriver om. En annan, Ludvig, var väldigt selektiv i sitt konsumerande vad gäller val av nyhetskälla.

> Men jag som mer gillar att läsa och förstå hela helheten och bakgrunden till varför det är så, så förstår jag varför det ser ut som det gör. [...] Asså jag läser… jag läser nyheten och vill veta vad den förmedlar, men om det är något som skrivs som jag redan vet inte stämmer, då tänker jag ‘’Ja men då har Aftonbladet gett ut lite felaktig information.’’. - *Ludvig, Åk 1*

Han beskrev det alltså som viktigt att inte bara förstå vad en nyhet handlade om eller bedöma den som trovärdig eller ej, utan som att för att förstå en nyhet behöver man också läsa på om bakgrunden (i ovan citat diskuterar han konflikten mellan Israel och Palestina). Visserligen läste och prenumererade han på Göteborgs-Posten, men i övrigt var han noga med att jämföra källor med varandra och utgick mycket från vad han själv bedömde som trovärdigt utifrån en slags egen uppsättning av riktlinjer, denna respondenten stack på många vis ut i och med detta.

För de flesta respondenter var det dock vanligt om en nyhet dök upp på exempelvis Aftonbladet eller SVT, vare sig detta var en kanal som följdes eller inte, att stanna upp och läsa. En viss problematik, enligt många själv, verkar dock finnas i att inte läsa hela artiklar.

> Alltså det kan vara svårt. Till exempel när Jimmie Åkesson typ… det stod att han ville riva moskeér i hela Sverige. [...] asså det var inte bara ‘’riva moskeér’’ och det var taget lite ur sitt sammanhang och det fattade inte jag, jag trodde bara han ville riva dom för det hade typ Aftonbladet skrivit ut… så man behöver kolla mer på sammanhanget. [...] Jo men det är ju ofta för att man läser rubriken och det är lite clickbait typ. - *Klara, Åk 3*

Som Klara beskriver det, vilket verkade vara ett mönster hos flera, så är det lätt med mängden notiser och algoritmer att detta resulterar i att personen lotsas runt lite i nyhetsvärlden utan att kanske veta exakt vad som stämmer eller inte, framförallt verkar rubriksättningar vara något som bedöms som tillräckligt pålitliga för ett helt innehåll, baserat på att en viss tidning bedöms som trovärdig. Vad som dock inte tas hänsyn till här är den om motsägelsefulla rubriker, som i många avseenden säger något annat än det senare innehållet (Lagerwerf et al., 2015) i syfte att väcka läsarens nyfikenhet med uppseendeväckande rubriker.

> Nej, alltså jag är jätte lättlurad… Jag tror på det jag får upp! - *Simon, Åk 1*

Vad som är värt att fundera vidare över är vad som händer när rubriker visserligen väcker en slags nyfikenhet hos läsaren, men inte nödvändigtvis resulterar i att denna nyfikenhet blir så pass stor att mottagaren fortsätter läsa och kommer till underfund med vad texten vill säga i sin helhet. Särskilt då, om man som ovan respondent, har lätt för att lita på det som läses. Man kan också fundera på varför detta verkar vara ett mönster hos flera av respondenterna. En hypotes som bildats utifrån de samtal som förts med eleverna är att mängden information på sociala medier i kombination med att vissa källor (genom utbildning, norm, familj, egen erfarenhet) bedöms som trovärdiga gör att en fördjupning av nyheter inte behövs - korta sammanfattningar räcker. Man kan fråga sig hur detta påverkar det kritiska tänkandet, vilket leder in på det nästkommande temat om desinformation.

6.2 Ungdomar och desinformation

Desinformation som begrepp fick med samtliga elever diskuteras innan närmandet av hur det upplevs eller uppfattas på sociala medier. De flesta av eleverna hade ett någorlunda hum om vad det innebar. Förklaringar som falsk information eller fake news var vanliga, men ett par hade heller ingen aning om hur eller i vilka sammanhang begreppet användes, det blev därför viktigt att ha ett samtal med respondenterna om ordets innebörd och i vilka sammanhang det dyker upp. Nedan presenteras de viktigaste resultaten på tema 2, alltså hur ungdomar förhåller sig till desinformation på sociala medier.

6.2.1 Hur, var och varför sprids desinformation?

På frågan om hur vanligt respondenterna trodde det var med desinformation på sociala medier svarade samtliga att de trodde det var väldigt vanligt. På frågan om varför den intervjuade trodde att desinformation sprids och av vem, uppstod i de flesta fall en viss osäkerhet. Ett par respondenter menade att det var i uppmärksamhetssyfte. Likt studien som lyfter opinionsbildarens roll (Dubois et al., 2020) och makten denna har att kunna påverka sina följare, så trodde dessa respondenter att opinionsbildaren ofta också, medvetet eller omedvetet, sprider innehåll i syfte att påverka åsikten om en viss händelse eller företeelse hos sina följare.

> Jättevanligt. Ah, asså jättevanligt.. speciellt nu när.. asså jag tror att många sprider desinformation utan att de vet att de sprider desinformation också, för det är väldigt vanligt att man ser något, man får känslor av det och då vill man uttrycka sig. - *Elsa, Åk 3*

De menade vidare, när detta är desinformativt innehåll, att personen i fråga antingen har fått till sig att något skulle stämma utan att kolla upp sanningshalten i innehållet och blir känslomässigt engagerade eller att de är medvetna om att innehållet inte är sanningsenligt, men vill få uppmärksamhet genom att sprida något kontroversiellt eller sådant som kan väcka starka känslor hos mottagaren. En respondent, Tobias, tryckte direkt på maktaspekten. Det vill säga, att desto mer makt en person eller organisation har, desto större är sannolikheten att desinformationen får spridning.

> Vem som helst kan nog sprida det. Statliga organisationer och typ sådana är nog lite… har lite mer kraft och mer kontakter och kan nog… kan liksom sprida det då. [...] Jag tror att stater har mer möjligheter att göra det. - *Tobias, Åk 1*

Ytterligare en elev, Ludvig, trodde likt respondenten ovan att desinformation framförallt är ett medel för statliga organisationer som används i syfte att vinna röster eller sympati hos folket eller publiken de riktar sig till.

> Jag tror för folkets röst, man vill att folket ska tro en viss sak. Till exempel USA som styr hela världen, hela vägen från Amerika till mellanöstern, så om USA säger något… då ska hela världen tro det för alla förlitar sig på dem även när det inte stämmer… - *Ludvig, Åk 1*

Vidare ska sägas att de flesta av respondenterna kopplade desinformation till något politiskt eller som har med påverkan att göra, men få kunde komma med ett exempel taget ur verkligheten eller föreslå vad som eventuellt skulle kunna vara desinformation. Med det sagt så hade samtliga elever en förståelse för fenomenets spridning och förekomst. Många pekade på Tiktok som en typisk plattform där det inte gick att veta vad som var sant eller falskt och menade därför att det förmodligen cirkulerade mycket desinformation där, få verkade tro att tidningar eller nyhetssajter kunde sprida desinformation. En upplevelse av hur, vart och varför desinformation sprids verkar således finnas hos samtliga respondenter. Svårigheten verkar dock vara i att kunna ge en tydligare definition av begreppet, samt att tydligt kunna förklara varför desinformation sprids och hur det ter sig. Vilket ledde oss vidare till att diskutera de innehåll från sociala medier som antingen per definition bedömdes vara desinformation, misinformation eller rekontextualiserats till att snudda vid det ena eller det andra.

6.2.2 Hur upplevs desinformation?

Det sista momentet som genomfördes under intervjuerna handlade om att visa för respondenterna de tre innehåll från nätet/sociala medier som redogjorts för i uppsatsens metodkapitel. Det var av stor vikt att inför detta moment för varje elev vara tydlig med att jag själv inte hade en bestämd föreställning om vad eller hur de skulle svara, utan tryckte istället på att det var deras spontana reaktion jag ville höra, samt att jag i första hand var intresserad av att veta hur de bedömer innehållets trovärdighet och varför.

För det första innehållet, alltså artikeln från Nyheter Idag (2023) som i sin rubriksättning menade att Miljöpartiet ville upprätta ett rasregister, var reaktionerna tämligen tudelade. Respondenterna bedömde antingen innehållet som trovärdigt eller menade att det inte kunde stämma. För de som bedömde artikeln som trovärdig handlade det nästan uteslutande om att det var en nyhetssajt med en professionell form på hemsidan som de tyckte påminde om andra tidningar.

> Ja men det verkar ändå som en ganska rimlig sida liksom, men sen vet jag ju inte riktigt vem som har skrivit så… men det har politik, ekonomi, opinion, världen. - *Klara, Åk 3*

Likt ovan respondent tyckte en annan, Walter, att källan kunde bedömas som trovärdig i och med att de refererade till en annan tidning (Dagen, 2023) och för att det framgick vem som hade skrivit texten. Flera av respondenterna hade liknande motiveringar till varför de bedömde innehållet som trovärdigt. Andra respondenter menade att artikeln, med fokus på rubrik och ingress, framstod som märklig eller oklar.

> Asså mitt första intryck, för jag har inte hört om det här, men mitt första intryck när jag läser det är ju att det… ehm… känns väldigt motsägelsefullt att upprätta ett rasregister för att motverka rasism? - *Elsa, Åk 3*

Det blev här tydligt att det handlade om förkunskaper samt begreppsförståelse överlag. Bland de som bedömde artikeln som trovärdig uppstod ofta en viss förvirring och frågan ‘’Vad menas med rasregister?’’ dök upp titt som tätt. Eller också berättade respondenten att hen inte kunde så mycket om politik och visste inte riktigt hur Miljöpartiet ställde sig i frågor som handlar om rasism eller varför de skulle kunna tänkas vilja upprätta ett rasregister, men att

artikeln såg trovärdig ut och menade därför att det kunde stämma. Bland de som menade att innehållet verkade falskt eller missvisande tyckte de flesta, likt Elsa, att det lät osannolikt och pekade då på att de ju visste att Miljöpartiet för en antirasistisk politik och att upprätta ett rasregister kändes då inte sammanhängande, de bedömde således artikeln som mindre trovärdig.

För det andra innehållet, som alltså var taget från X (tidigare Twitter) och var ett inlägg delat av Wide Awake Media (2023) där före detta vd för Pfizer beskriver coronavaccinen som farliga, var reaktionerna för majoriteten ganska så enhetliga. Här tyckte de flesta elever att det var svårt att göra en direkt bedömning kring innehållets pålitlighet och tryckte på att detta förmodligen är något de hade kollat upp lite mer noga istället för att avfärda det direkt som sant eller falskt. I och med att Michael Yeadon, alltså före detta vd för Pfizer, beskrivs som läkare så verkade detta dessutom ge tyngd åt att det skulle kunna vara sant. Intressant nog var det två elever, Thea och Elsa (båda i årskurs 3) som tyckte att detta faktum gav innehållet mindre trovärdighet.

> Det är väldigt oroväckande… speciellt med han som har jobbat med detta säger det. [...] Ja, det väcker ju oro hos folk när han har jobbat med det så mycket. - *Thea, Åk 3*

Elsa sa dessutom att hon blev mer skeptisk till inlägget *just för att* han är läkare och menade att hans utlåtande var otroligt missvisande. Här framgick det alltså tydligt att det var några personer som inte hade några tvivel på att covidvaccinen inte skulle vara skadliga, vilket förutsatte att de direkt avfärdade innehållet som falskt och också la en viss skuld på personen som har uttalat sig på så vis. Andra elever reagerade på motsatt vis, antingen bedömde de sin egen förkunskap om vaccinet som otillräcklig eller också tyckte de att utlåtandet från en som tidigare jobbat på företaget och bedöms som kunnig i och med sin titel gav innehållet mer kredibilitet. Det var dock ingen av dessa respondenter som, till skillnad från nyhetsartikeln om Miljöpartiet, rakt av bedömde inlägget som direkt trovärdigt utan beskrev det antingen som att de inte kunde ta ett beslut kring huruvida de trodde det var sant eller falskt eller också hade läst på om temat för att bilda sig en uppfattning.

För det tredje och sista innehållet som visar ett klipp som spridits på Tiktok med texten ‘’Hamas attack Israel Helicopter’’ (2023) kom det direkt från fyra av respondenterna (Tobias och Simon från årskurs 1, samt Markus och Sofia från Årskurs 3) att det var från ett tv-spel

eller såg förfalskat ut. På frågan om de hade trott på videon kombinerat med den tillhörande beskrivningen om de hade bedömt videon som verklig så svarade samtliga att det inte går att veta.

> Det där är Arma. [...] Det är ju enkelt att skilja verklighet från spel tycker jag. Men om jag kan se att det är något riktigt liksom… men asså jag hade nog… jag vet faktiskt inte. Jag hade nog bara tänkt att ‘’krig är hemskt’’ typ. - *Tobias, Åk 1*

Övriga respondenter svarade i liknande anda att det överlag med klipp som cirkulerar på Tiktok är svårt att veta vad som stämmer eller inte. Några få beskrev det som att de generellt sett inte funderar så mycket när de är inne och scrollar på Tiktok, utan trodde sig ha ganska lätt för att tro på ganska mycket som sprids där. De flesta beskrev det däremot som svårt att veta vad som är sant eller inte, någon uppenbar strategi kring hur eller om respondenten faktakollar något framgick inte.

> Vem som helst kan ju ha lagt upp och bara skrivit att det är så, det kan ju vara ett klipp från jättelängesen och så är detta något helt annat än det som står [...] Nä vet inte vad jag tror. Det kan ju också vara sant, men det vet man ju inte helt så när någon bara lagt upp det på Tiktok så… hade ju varit skillnad om det kom upp typ på Aftonbladet liksom. - *Li, Åk 1*

Sammanfattningsvis var det sista innehållet det svåraste att få en uppfattning om vad gäller hur respondenterna förhåller sig till innehåll som inte är sant på Tiktok. Många verkade generellt inte veta vad de tänkte om hur de förhöll sig till det som sprids där. Samtidigt som dessa respondenter sa att de hade lätt för att tro på mycket av det som cirkulerar på plattformen, så visste samma respondenter inte riktigt varför de trodde på det eller inte, om det inte som för respondenterna ovan var solklart att innehållet var manipulerar/falskt.

> Jag tänker att det görs ju mycket propaganda, att man liksom vill få med sig folk som står på Israel eller på Palestina liksom. - *Thea, Åk 3*

Några elever kunde förstå att mycket som finns på Tiktok har spridits i propagandasyfte. Men ingen av de elva respondenterna kunde riktigt svara på hur eller varför de bedömer något där som tillförlitligt när det är innehåll delade av privatpersoner och det var vanligare att man hade en känslomässig reaktion där respondenten till exempel tyckte innehållet kändes

hemskt, men inte verkade tänka långt vidare på om innehållet stämde som i att det är förankrat i verkligheten och stämmer överens med vad som påstås i den delade videon.

6.2.3 Selektiv kritiskhet eller pragmatisk tillit?

Schwarzeneggers (2020) dimensioner av personlig epistemologi pekar på att människor ofta har en viss typ av nyhetsnavigering och litar på olika medier av olika skäl. Två av dessa dimensioner kallar han för ‘’Selektiv kritiskhet’’ och ‘’Pragmatisk tillit’’. Kort sagt ska repeteras om dessa att personer innanför den första kategorin förhåller sig mer selektiva vad gäller det som får plats i deras mediерepertoar, där detta ofta beror på vad personer utifrån vissa principer bedömer som trovärdigt. Den andra kategorin innebär att personen generellt har ett större förtroende för traditionella medier och stora kanaler/medier som har rykte om sig att vara pålitliga, ofta har dessa en större förståelse för hur teknik eller digitalisering påverkar nyhetsmedia eller också en bristande förståelse vilket i sin tur bidrar till den tillit de har till mer normativa medier.

Majoriteten av respondenterna i denna studie hade en slags pragmatisk tillit till kända nyhetsmedier som till exempel Aftonbladet, SVT eller Göteborgsposten. Efter närmare analys av respondenternas svar verkar det bero på en slags bristande förståelse för de nya villkor som nyhetsmedia verkar under. Visserligen fanns en förståelse för effekten av till exempel clickbait-rubriker, samtidigt var det flera elever som tolkade sensationella rubriker som trovärdiga utan att läsa innehållet då de bedömde källan som tillräckligt pålitlig. Några få respondenter tittade visserligen ibland på nyheter på tv (med familjen eller hade på nyheter i bakgrunden, var det vanligaste svaret). Endast en, Ludvig i årskurs 1, uppgav att det händer att han någon gång ibland köper en tidning och prenumererar på Göteborgs-Posten. En annan, Elsa i årskurs 3, hade SR-appen och fick upp deras pushnotiser när de publicerade en nyhet. Bortsett från dessa två var samtliga respondenternas primära nyhetskällor tidningar eller nyhetssajter som de följde på sociala medier på antingen Instagram, Tiktok eller Facebook. Få beskrev det som att de klickade in sig på en artikel för att läsa hela, utan nöjde sig med att läsa rubriker eller sammanfattningar.

> Ja, jag brukar få upp det på Aftonbladet eller Expressen och då kan jag läsa. För de brukar ha lite mer kortfattat på Instagram, så då läser jag lite där så jag får en överblick typ. - *Klara, Åk 3*

Vad gäller utrikesnyheter beskrev de flesta det som att det var viktigt att ha koll på stora händelser, där exempel som Rysslands invasion i Ukraina och Israel-Palestina-konflikten ofta uppgavs som exempel på sådana. Inrikes var det vanligt att svaren handlade om politik eller kriminalitet. Även om få beskrev det som att de fördjupade sig i ämnet så var det vissa som stack ut.

> Ah men typ såhär: Om SVT lägger ut något som har hänt i Afrika så kollar jag med någon sida från det landet de skriver om typ för att se att det verkligen kan stämma. [...] Men om det är i Sverige det händer så kollar jag med tidningarna här och litar mer på att det nog stämmer, man utgår ju lite från platsen och tiden och vad journalisten kan tänkas vilja förmedla med källan eller med budskapet liksom. - *Ludvig, Åk 1*

Tre elever förhöll sig alltså mer åt det selektiva kritiska hållet. Ludvig i årskurs 1 och Elsa och Markus i årskurs 3. Även fast de tog del av mycket så kallad mainstream-media, allt från kvällstidningar till public service till lokala tidningar, så var de mer specifika och vände sig generellt till andra konfirmerande källor (eller källor som misskrediterade ursprungskällan) när de tyckte något lät tveksamt, vilket de oftare verkade ha en tendens att tycka jämfört med övriga respondenter. De hade också en mer specifik nyhetsrepertoar som inkluderade mycket inrikes- och utrikespolitik där vissa källor oftare bedömdes som mer trovärdiga än andra och ofta var dessa inte de typiska dags- eller kvällstidningarna eller nyhetskanalerna, som i Elsa och Ludvigs fall, eller till exempel att personen faktakollade nyheter genom att uppsöka nyheten på andra kanaler eller prata med personer som bedömdes som pålitliga, som i Markus fall.

En elev stack ut helt och hållet och placerade sig inte riktigt innanför någon av ovan dimensioner. Li i årskurs 1 beskrev det som att hon för det mesta undvek nyheter och överlag var trött på att läsa om det som bedöms som aktuella teman i media.

> De säger samma sak hela tiden och så upprepas det hela tiden så man blir bara typ ‘’ah jag har hört detta redan 17 gånger idag’’ och så kommer det 23 gånger imorgon igen. Det är mest bara att det är… ah, jag vet inte. Man får det sagt till sig jättemycket så då blir det bara jobbigt tillslut. *Li, Åk 1*

Hon beskrev att hon kunde följa lite poliskonton och sportkonton på sociala medier, men det verkade vara mer i underhållningssyfte för att det var sådant hon tyckte var spännande. På frågan om det var något överhuvud taget av nyheter som hon brukade ta del av så svarade hon att om det händer exempelvis en olycka i hennes närområde så kunde hon läsa om det, men då (rimligtvis) för att det kunde hända att det påverkade henne på ett eller annat vis.

6.2.4 Upplevd mediekompetens

Vad gäller Schwarzeneggers (2020) tredje och sista dimension av personlig epistemologi, alltså den som kallas kompetensförtroende, förhöll sig de flesta av eleverna relativt högt. Majoriteten tyckte någonstans att det finns källor som går att lita på mer än andra och beskrev uttryckligt hur en nyhet delad av en tidning som de kände igen, jämfört med en nyhet delad av till exempel en privatperson där någon tydlig källa inte framgick, var mer pålitlig. Det fanns dessutom vissa nyhetskällor som av samtliga bedömdes vara mer trovärdiga än andra. Vad gäller deras upplevda kompetens i att navigera i nyhetsvärlden var denna också relativt hög, där flera av respondenterna beskrev hur de ofta brukade kolla upp sådant som de kände sig osäkra på.

> Jag har alltid tanken att mycket man läser inte stämmer, att vara källkritisk och gå in på flera sidor och kolla. - *Thea, Åk 3*

Likt ovan citat beskrev de flesta att om man ville vara säker på en sak, behövde man gå in och läsa på flera ställen och att dessa sajter/konton/källor också förmedlade samma information på ämnet. Vad gäller den egna upplevelsen av att kunna identifiera desinformation på sociala medier var det ett par respondenter som tyckte att de utifrån sin magkänsla kunde göra en bedömning när något var trovärdigt eller inte. På frågan om respondenten trodde sig komma i kontakt med desinformation relativt ofta svarade till exempel nedan respondent:

> Ja, jag tycker det men så vet jag ju inte om det är sant eller falskt, men jag tycker jag kan… eller jag har märkt att vissa grejer låter skumt liksom. - *Walter, Åk 1*

Det går alltså att, utifrån respondenternas svar, urskilja bland samtliga ett visst självupplevt kompetensförtroende vad gäller att navigera i nyhetsvärlden där respondenten själv avgör, beroende på källa, vad som utifrån vissa bestämda kriterier kan klassas som pålitligt eller inte

- samt ett förtroende i att kunna ta reda på vad som stämmer eller inte i de fall personen känner sig oviss om sanningshalten i en nyhet. Ett ännu starkare kompetensförtroende gick att återfinna hos de som dessutom tyckte sig ha en magkänsla som vägledde dem, ofta då baserad på tidigare kunskap eller vad de, som några beskrev det, av ren vana visste brukade stämma eller inte.

6.2.5 Faktisk kompetens

I linje med det resultat som presenterades i Martinéz-Costa et al.'s (2022) studie där samtliga respondenter på ett eller annat vis hade ett högt kompetensförtroende och trodde sig kunna urskilja sant från falskt, blev det tydligt att de flesta i denna uppsats studie upplevde sin egen kompetens på samma vis, om än något mindre hårddragen. Den självupplevda kompetensen kan dock sägas ha falnat något när de skulle bedöma innehåll från internet/sociala medier under det sista momentet där tre olika innehåll diskuterades.

> Det hade kunnat va fejk, men det är ju en tidning så… asså jag vet inte. - *Diana, Åk 1*

Ovan citat repeterades av de flesta respondenterna när det kom till de olika exemplen.

> Ja… vad tänker jag. Jag vet inte riktigt vad jag ska tro. Jag tänker väl att det är obehagligt när en läkare säger så. - *Sofia, Åk 3*

I vissa fall, som tidigare beskrivet, där respondenten snabbt kände igen innehållet (som i Tiktok-klippet som visade sig vara från ett tv-spel) var det några som direkt avfärdade innehållet som falskt. Som kontrast skulle man kunna jämföra detta med inlägget från Twitter som påstod att covidvaccinen är farliga, där elever som inte mindes något om den debatt och de många desinformationskampanjer som fördes kring ämnet inte riktigt kunde avfärda innehållet som varken sant eller falskt. Det verkar alltså i många fall vara avgörande för den faktiska kompetensen vilken kunskap personen allmänt besitter inom ett visst ämne.

Visserligen betyder inte detta att respondenterna inte i det mer vardagliga möjligtvis faktiskt har en god kompetens vad gäller att ta reda på det som är sant eller falskt i olika innehåll. Å andra sidan var det många som på frågan som ställdes i det sista momentet om huruvida de skulle kollat upp innehållet vidare eller inte svarade att de förmodligen inte hade det. Det går alltså att skönja en tendens hos de flesta respondenter, framförallt hos de med en mer

pragmatisk tillit till media, att nöja sig med att inte veta eller också inte ta reda på det som antingen upplevs som ointressant eller där tillförlitligheten blir svår att bedöma och istället ha som regel att vända sig till (eller lita på) vissa källor som denne mer självklart har ett förtroende för.

6.3 Tillit och kompetens - vilken roll spelar ålder?

Den tredje och sista frågan som denna studie ämnade undersöka och besvara handlar om respondenternas olika åldrar och huruvida det går att urskilja olika förhållningssätt till sociala medier och desinformation beroende på ålder. Svaret på detta är ja, det finns skillnader beroende på om respondenten går i årskurs 1 och således är, eller snart skulle fylla, 16 år gammal respektive om respondenten går i årskurs 3 och är, eller snart skulle fylla, 18 år gammal. Det var framförallt två viktiga aspekter som noterades i samband med den tredje frågeställningen.

För det första hade de yngre respondenterna inte nödvändigtvis svårare att urskilja eller identifiera desinformation på sociala medier jämfört med de äldre, men de hade svårare att veta varför de resonerade som de gjorde, vilket här blir en viktig skillnad. Samtliga i den yngre gruppen i till exempel det sista momentet, där de fick titta på missvisande eller desinformativt innehåll, gjorde bedömningen att två eller också alla tre av exemplen som visades dem inte gick att lita på. Men på frågan om varför de gjorde den bedömningen så handlade det ofta om en känsla av att det ‘’såg konstigt ut’’ eller ‘’lät märkligt’’. Här hade den äldre gruppen, som gjorde ungefär samma bedömning som de yngre, lättare för att reflektera högt kring vad det var som låg till grund för deras värdering. Ofta handlade detta då om förkunskaper runt ett tema eller att de helt enkelt hade en något bättre förståelse för de villkor nyheter arbetar utifrån och inte tyckte att dessa stämde överens med innehållet och därför avfärdade det som mindre trovärdigt. I den yngre åldersgruppen var det en respondent, Ludvig, som stack ut på så vis att han tydligt kunde förklara varför han tolkade något som mer eller mindre trovärdigt. Huruvida denna förståelse också fanns hos den yngre gruppen, men inte uttalades, är svårt att säga och hade förmodligen krävt vidare eller en annan typ av studie.

Den andra viktiga skillnaden som observerades hos respondenterna går hand i hand med den första och handlar just om begreppsförståelse. Den yngre gruppen hade exempelvis svårare

att förstå vad som menades med ‘’rasregister’’ i artikeln från Nyheter Idag (2023) och hade svårare på det stora hela att förstå vad inlägget på X (Twitter) ville förmedla. Gällande det sistnämnda var den äldre gruppen till exempel snabbare med att förstå att inlägget varnade människor från att ta vaccinet och antingen avfärdade det som desinformation eller också såg inte syftet med att en läkare skulle uttala sig om något som de själva upplever som tryggt, som något farligt. Den yngre gruppen förhöll sig mer likgiltigt inför inlägget i sin helhet då de inte riktigt förstod vad som förmedlades.

Utifrån detta går det alltså att förstå att den äldre gruppen, möjligtvis på grund av sin ålder och två fler år på gymnasiet, eventuellt har en bättre förståelse för dels begrepp och dels för de villkor vilka media jobbar utefter. Det ska dock påpekas att detta verkade vara individuellt och det fanns något undantag för de äldre och de yngre, däremot hade det med andra metoder kunnat vara spännande att undersöka om det finns ett tydligare samband även i andra sammanhang.

6.4 Sammanfattning och slutsats

De tre dimensioner som Schwarzenegger (2020) lyfter om personliga epistemologier har på många vis kunnat återfinnas i den studie som denna uppsats bygger på. Samtliga respondenter placerar sig relativt högt vad gäller kompetensförtroende, det vill säga, alla lyfter de någon form av strategi i hur de navigerar i medielandskapet och nyhetsvärlden samt hur de tar reda på vad som är tillförlitligt eller inte. Vad gäller att kunna göra en bedömning av ett innehåll och dess trovärdighet visade det sig å andra sidan att förtroendet inte riktigt var det samma. Majoriteten hade i de flesta fall, särskilt de yngre respondenterna, svårt att bestämma sig för om de trodde ett missvisande innehåll var desinformativt eller sanningsenligt och många hade svårt att sätta fingret på vad de upplevde som mindre trovärdigt.

De flesta av respondenterna hade en pragmatisk tillit (Schwarzenegger, 2020) till nyheter på sociala medier på så vis att de antog att till exempel välkända tidningar eller profiler som de ansåg hade en mer auktoritär roll var källor som gick att lita på. Vidare tolkade flera respondenterna innehåll som såg sanningsenligt ut, men som i detta fall alltså inte var det, som faktiskt sant. Det gick alltså att se att hur ett innehåll presenterades ofta spelade en större roll än det faktiska innehållet. Likt Zozaya et al.’s (2023) studie, så ska det sägas att samtliga respondenter som deltog i denna studie kopplade mindre trovärdigt innehåll till en specifik

plattform, i detta fall Tiktok. Där ingen respondent kunde påstå sig lita på plattformen eller veta om innehåll som cirkulerar och sprids av användare kan bedömas som sanningsenligt eller inte. Utöver detta, var det några respondenter som även i många andra sammanhang förhöll sig selektivt kritiska. Dessa undvek gärna vissa plattformar (exempelvis Tiktok) eller konton och hade en mer specifik mediерepertoar, som ofta innebar specifika och inte lika normativa källor och kanaler, eller strategi för hur de navigerade i nyhetsvärlden.

Även om respondenterna på många vis placerar sig innanför ovan dimensioner av personlig epistemologi, så ska det påpekas att någon väldigt tydlig avgränsning har varit svår att göra. Återigen är uppfattningen här att mängden information som de verkar ta del av, gör att de verkar ha svårare att veta ens vad de har tagit del av. Flera av respondenterna var till exempel osäkra på vilka tidningar de faktiskt följde på sociala medier och vilka som helt enkelt dök upp till följd av algoritmer som läser in visst innehåll. Många, mer specifikt den yngre gruppen, hade svårt att veta varför de tolkade ett innehåll som mer eller mindre trovärdigt och tyckte att det var svårt att veta vad en nyhet eller ett inlägg faktiskt påstod eller menade. Slutsatsen blir således att det på det stora hela finns en viss osäkerhet, åtminstone hos respondenterna som deltog i denna studie, i hur man går tillväga för att göra en bedömning kring någots trovärdighet. Visserligen finns olika strategier som är olika explicita, men vid en första anblick tycktes det vara svårt att veta varför ett innehåll var mer eller mindre tillförlitligt utan ett vidare sammanhang.

7. Avslutande diskussion

Desinformation är, som tidigare konstaterats, ett fenomen som med digitala mediers hjälp med större lätthet får ytterligare och snabbare spridning. Tidigare forskning har fokuserat på problemet ur olika infallsvinklar, men där kanske framförallt två har stått i fokus; en teknisk aspekt och en mer mänsklig aspekt. Den förstnämnda fokuserar ofta på vilka lösningar innovativ teknik erbjuder och hur man med hjälp av denna kan stoppa desinformation från att spridas. Den andra belyser det faktum att det trots allt är människor som med tekniska medel sprider desinformation och att lösningen ligger i att utbilda och ge kunskap om vad desinformation är och hur den ter sig. Studien för denna uppsats har uppmärksammat det sistnämnda på så vis att den har ämnat undersöka vilken kunskap och mediekompetens unga besitter i att identifiera och förstå vad desinformation är, samt ta reda på vad unga litar på och inte på sociala medier.

De kanske viktigaste slutsatserna som resultatet för denna studie har har mynnat ut i är, för det första, att unga generellt besitter ett ganska så högt förtroende för den egna mediekompetensen och förmågan att kunna skilja på fakta och falskt innehåll. Detta självförtroende, som tidigare nämnt, stämde dock inte riktigt överens med den faktiska kompetensen. Detta leder vidare till en ännu viktigare fråga; vad händer när människor (oavsett ålder) tror att de kan skilja sant från falskt men i realiteten inte kan det? Och på vilket sätt riskerar detta att drabba demokratin? Manor (2019) och Quandt (2018) lyfter båda en problematik i hur deltagandet på sociala medier har gått från att präglas av en optimism till det motsatta i och med de effekter desinformation, propaganda och missvisande innehåll har påvisat vad gäller dess påverkan på demokratiska värderingar. Här hade man kunnat tänka sig att en yngre generation som vuxit upp på sociala medier hade kunnat bryta detta mönster i och med ett förmodat annat förhållningssätt och en annan medievana. Men vad resultaten i denna studie vidare har påvisat är att respondenterna i många fall inte kollar upp sådant de känner sig osäkra på utan helt enkelt scrollar vidare i flödet. Detta behöver givetvis inte vara ett större problem eller kopplat bara till ungas medievanor, men på frågan om de kollar upp sådant de känner sig osäkra på löd svaret i flera fall ‘’Nej, detta hade jag nog inte kollat upp’’. Å ena sidan kan man tänka sig att detta har en negativ effekt när man talar i termer om medborgerligt ansvar, å andra sidan kan man resonera kring om det är av positiv betydelse att majoriteten i studien enbart verkade fastna och läsa igenom sådant som de kände att de med säkerhet kunde bedöma som tillförlitligt. Kanske är mängden information som unga tar del av

så pass omfattande, och kanske konsumerar de så pass mycket olika typer av innehåll att de enbart litar på det de vet att de kan lita på och riskerar således inte i att hamna i så kallade ekokammare eller filterbubblor där desinformation ofta frodas (Dubois et al. 2020). Dessa frågor besvarar inte denna studie men väcker tankar som, enligt mig själv, vore synnerligen intressanta att utforska vidare.

7.1 Förslag för framtida studier

En intressant och viktig fråga för framtida forskning som knyter an till diskussionen ovan vore att undersöka huruvida den pragmatiska tilliten, som denna studies resultat påvisat vara den vanligaste bland respondenterna, är utbredd och vanlig även hos ett större antal ungdomar och om resultatet således går att generalisera på ett bredare plan. Detta hade givetvis kunnat göras med fler kvalitativa studier, men i första hand hade det lämpat sig bäst med en kvantitativ studie som fokuserar på just denna aspekt. Detta hade i sin tur kunnat leda till resultat som hjälper oss att förstå både i vilken utsträckning och, i bästa fall, varför de litar på visst innehåll eller vissa kanaler eller inte - vilket, som tidigare forskning har uppmärksammat, blir viktig om målet är att upprätthålla en välmående demokrati.

8. Referenser

Alatawi, Faisal, Bhattacharjee, Amrita, Ding, Kaize, Karami, Mansooreh, Liu, Huan, Nazer, Tahora H., & Shu, Kai (2020). Combating disinformation in a social media age. *WIREs data mining and knowledge discovery, 10*(6), 1-23. https://doi.org/10.1002/widm.1385

Anonym, anonym [@anonym] (2023, 8 oktober). Hamas attack Israel Helicopter. [Video]. Tiktok.

Beaudry, Simon, Dubois, Elizabeth, Minaeian, Sara & Paquet-Labelle, Ariane (2020). Who to Trust on Social Media: How Opinion Leaders and Seekers Avoid Disinformation and Echo Chambers. *Social Media + Society, 6*(2), 1-13. https://doi.org/10.1177/2056305120913993

Bosschaert, Anique., Lagerwerf, Luuk & Timmerman, Carly (2015). Incongruity in News Headings, Readers choices and resulting cognitions. *Journalism Practice, 10*(6), 782-804. http://dx.doi.org/10.1080/17512786.2015.1063446

Brinkmann, Svend & Kvale, Steinar (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Studentlitteratur.

Buslón, Nataly, López-Pan, Fernando, Martínez-Costa, Maria-Pilar & Salaverría, Ramón (2022). Nobody-fools-me perception: Influence of Age and Education on Overconfidence About Spotting Disinformation. *Journalism Practice, 17*(10), 2084-2102. https://doi.org/10.1080/17512786.2022.2135128

Cannon, Casey, Mort Ranta, Penelope & Pherson, Randolph H. (2020). Strategies for Combating the Scourge of Digital Disinformation. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence, 34*(2), 316-341. https://doi.org/10.1080/08850607.2020.1789425

Dearden, Lizzie. (2017, 26 juli). Hamas declared a terrorist organisation by the European Court of Justice. *Independent*. https://www.independent.co.uk/news/world/europe/hamas-terrorist-organisation-ecj-european-court-of-justice-eu-uk-palestinian-israel-a7860301.html

Dixon, Stacy Jo. (2023, 23 oktober). *Number of TikTok users in the Nordics as of January 2023, by country* [Dataset]. https://www.statista.com/statistics/1419593/nordics-tiktok-users-by-country/

Ekström, Mats & Johansson, Bengt (2019). *Metoder i medie- och kommunikationsvetenskap*. Studentlitteratur.

Ekström, Mats & Westlund, Oscar (2019). The Dislocation of News Journalism: A Conceptual Framework for the Study of Epistemologies of Digital Journalism. *Media and Communication 7*(1), 259-270. DOI: 10.17645/mac.v7i1.1763

Esaiasson, Peter., Gilljam, Mikael., Oscarsson, Henrik., Towns, Ann., & Wängnerud, Lena (2017). *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad.* Wolters Kluwer.

Europeiska Kommissionen. (2022, 29 juni). *Tackling online disinformation.* European Commission. https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/online-disinformation

Feijoo-Fernández, Beatriz., Sádaba-Chalezquer, Charo & Zozaya-Durazo, Luisa Dolores (2023). ‘’Fake or not, I’m sharing it’’: teen perception about disinformation in social networks. *Young Consumers*. https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.1108/YC-06-2022-1552

Fletcher, Richard & Park, Sora (2017). The Impact of Trust in the News Media on Online News Consumption and Participation. *Digital Journalism, 5*(10), 1281-1299. https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.1080/21670811.2017.1279979

Folkhälsomyndigheten. (2023, 1 mars). Frågor och svar om vaccination mot covid-19. *Folkhälsomyndigheten*. https://www.folkhalsomyndigheten.se/smittskydd-beredskap/vaccinationer/fragor-och-svar/vaccination-mot-covid-19/

Freelon, Deen & Wells, Chris (2020). Disinformation as Political Communication. *Political Communication, 37*(2), 145-156. https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.1080/10584609.2020.1723755

Guath, Mona & Nygren, Thomas (2019). Swedish teenagers’ difficulties and abilities to determine digital news credibility. *Nordicom Review, 40*(1), 23-42. DOI:10.2478/nor-2019-0002

Läkemedelsverket. (2021, 28 januari). Detta gäller om coronavaccin. *Läkemedelsverket*. https://www.lakemedelsverket.se/sv/coronavirus/coronavaccin/detta-galler-om-coronavaccin#hmainbody1

Manor, Ilan (2019). The Specter of Echo Chambers - Public Diplomacy in the Age of Disinformation. Fitzpatrick, Kathy & Seib, Philip (red.), The Digitalization of Public Diplomacy (135-176). Palgrave Macmillan.

McKay, Spencer & Tenove, Chris (2021). Disinformation as a Threat to Deliberative Democracy. *Political Research Quarterly, 74*(3), 703-717. https://doi.org/10.1177/1065912920938143

Merriam-Webster. (2023). Disinformation. https://www.merriam-webster.com/dictionary/disinformation

Nationalencyklopedin. (2023). *Filterbubbla.* https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/filterbubbla

Nilsson, Johannes. (2023, 11 november). MP vill upprätta rasregister - för att motverka rasism. *Nyheter Idag*. https://nyheteridag.se/mp-vill-uppratta-rasregister-for-att-motverka-rasism/

Nordicom. (2023, 16 maj). *Strömmad tv, sociala medier och prenumererad dagstidning - så använde svenskarna medier 2022*. Nordicom. https://www.nordicom.gu.se/sv/aktuellt/nyheter/strommad-tv-sociala-medier-dagstidning-sa-anvande-svenskarna-medier-2022

Nyheter Idag. (2023). *Om oss*. Nyheter Idag. https://nyheteridag.se/om-oss-kontakt/

Quandt, Thorsten (2018). Dark Participation. *Media and Communication, 6*(4), 36-48. https://doi.org/10.17645/mac.v6i4.1519

Regeringskansliet. (2022, 16 februari). *Desinformationskampanj mot svenska myndigheter om socialtjänsten*. Regeringen. https://www.regeringen.se/artiklar/2022/02/desinformationskampanj-mot-svenska-myndigheter-om-socialtjansten/

Regeringskansliet. (2023, 26 juli). *En ökad spridning av desinformation riktas mot Sverige*. Regeringen. https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/07/en-okad-spridning-av-desinformation-riktas-mot-sverige/

Sardarizadeh, Shayan [BBC]. (2023, 8 oktober). *This video, viewed 230,000 times, is not footage of a Hamas militant shooting down an Israeli helicopter. It's from the video game Arma 3* [Statusuppdatering]. X (Twitter). https://twitter.com/Shayan86/status/1710792161602548195

Schwarzenegger, Christian (2020). Personal epistemologies of the media: Selective criticality, pragmatic trust, and competence–confidence in navigating media repertoires in the digital age. *New media and society, 22*(2), 361-377. https://doi.org/10.1177/1461444819856919

Setälä, Maija (2009). Rhetoric and Deliberative Democracy. *Helsinki University Press, 13*(1), 61-82. https://doi.org/10.7227/R.13.1.4

Statens Medieråd. (2021). *Ungar och Medier 2021*. https://www.statensmedierad.se/rapporter-och-analyser/material-rapporter-och-analyser/ungar--medier-2021

Sveriges Riksdag. (1996/1997). *Begreppet ras i lagstiftningen*. Riksdagen. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/motion/begreppet-ras-i-lagstiftningen_gk02k535/

Swart, Joëlle (2021). Tactics of news literacy: How young people access, evaluate, and engage with news on social media. *New Media & Society, 25*(3), 505-521. https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.1177/14614448211011447

Tan, Corinne (2022). Regulating Disinformation on Twitter and Facebook. *Griffith Law Review 31*(4), 513-536. https://doi.org/10.1080/10383441.2022.2138140

Tenove, Chris (2020). Protecting Democracy from Disinformation: Normative Threats and Policy Responses. *The International Journal of Press/Politics, 25*(3), 517-537. https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.1177/1940161220918740

Wide Awake Media. (2023, 27 oktober). *''My contention is that there are multiple deliberate toxicities built into these materials".* [Statusuppdatering]. Twitter. https://twitter.com/wideawake_media/status/1717869414622642592

Zetterman, Jacob. (2023, 9 november). MP vill samla in data om religiös tillhörighet för att motverka rasism. *Dagen*. https://www.dagen.se/nyheter/2023/11/09/mp-vill-samla-in-data-om-religios-tillhorighet-for-att-motverka-rasism/

9. Bilagor

Bilaga 1

Intervjuschema

Frågorna har delats upp i två delar. I första hand vill jag ha reda på elevens medieanvändning, det vill säga, vilka sociala medier som används mest och varför, samt på vilket sätt eleven är aktiv/inaktiv på dessa medier och i vilken utsträckning de läser/lyssnar/tittar på nyheter. I nästa del vill jag ta reda på vad eleverna kan om eller upplever desinformation (begreppet kommer definieras och förklaras i de fall eleven inte förstår innebörden eller känner sig osäker). I ett sista steg kommer tre olika segment som på olika sätt snuddar vid eller också är desinformation per definition (som ligger med och diskuteras i uppsatsens metodkapitel) visas och diskuteras med eleven. Detta för att ta reda på hur källkritisk eleven är och förmågan att identifiera desinformation. Intervjuschemat lägger sitt fokus på att ha frågorna som en grund, målet med intervjuerna är att ställa följdfrågor och samtala med eleven kring de olika teman som presenteras nedan.

Tema 1.

1. Vilka sociala medier använder du mest?
2. Vilka appar är du mest aktiv på (postar/repostar)?
3. Vad är det just med dessa medier som lockar eller intresserar dig?
4. Följer du några nyhetskanaler/politiker/aktivister på dina sociala medier?
5. Intresserar nyheter dig?
6. Vilken slags nyheter har du gärna lite koll på? Varför?
7. Vad är lätt/svårt att ta till sig eller intressera sig för?
8. Tittar du något på nyheter på tv eller lyssnar du på radio?

Tema 2.

1. Vet du vad desinformation betyder? (Om nej, diskutera begreppet med eleven).
2. Hur vanligt tror du att det är med desinformation?
3. Hur undviker du eller tar reda på vad som är desinformation?

4. Hur tänker du kring tillit vad gäller olika typer av nyheter, klipp eller innehåll som delas eller sprids på sociala medier?
5. Tror du att en särskild typ av medier eller personer på sociala medier är mer benägna att sprida desinformation? Varför? Vilka?
6. Vad kan vara svårt tror du när du ska avgöra vad som är desinformation, alltså, vilka svårigheter kan uppstå när du försöker göra en bedömning om vad som är sant eller inte?

Tema 3.

Diskussion av tre olika innehåll plockade från nätet/sociala medier. - se metodavsnitt för genomgång av innehåll.

Bilaga 2

Bilaga 2 innehåller samtliga transkriberingar av de inspelade intervjuerna. Ges ut vid efterfrågan.